

מדיניות לטיפול במצבי ניכור הורי

כתיבה: ד"ר יסכה מוניקנדס-גבעון | אישור: יובל וורגן

תאריך: יח' בכסלו תש"ף, 16 בדצמבר 2019

מבט משווה

תוכן

2.....	תמצית	
4.....	1. ניכור הורי – רקע והגדרה	
10.....	2. השלכות אפשריות של ניכור הורי	
11.....	3. עקרונות באבחון וטיפול בניכור הורי	
11.....	3.1. אבחון	
12.....	3.2. טיפול	
14.....	4. מדיניות הטיפול בניכור הורי בישראל	
14.....	4.1. חקיקה	
14.....	4.2. הצעות חוק ודיונים נוספים בכנסת	
15.....	4.3. בתי משפט לענייני משפחה	
19.....	5. טיפול משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים	
23.....	6. טיפול במדינות נבחרות	
24.....	6.1. אנגליה	
25.....	6.2. ארה"ב	
26.....	6.3. אוסטרליה	
27.....	7. סיכום כלי מדיניות לטיפול במצבי ניכור הורי	
28.....	7.1. כלים מניעתיים	
29.....	7.2. כלים טיפוליים ואכיפתיים	

תמצית

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת קרן ברק והוא עוסק במדיניות הטיפול בניכור הורי. במסמך סקרנו את ההגדרות והתפיסות השונות אודות ניכור הורי והגורמים לו, השלכות הניכור על הילדים, עקרונות באבחון ובטיפול ומדיניות ודרכי הטיפול בארץ ובעולם.

פרידה וגירושין של הורים הינם תהליכים המשפיעים על כל בני המשפחה. אחת התופעות הקיימות במשפחות בעימות גבוהה הינה **ניכור הורי** – מצב בו ילד מסרב לקיים עם ההורה קשר שוטף או רופף עד כדי סירוב מלא. הניכור הוא על פי רוב תוצר של הדינמיקה המשפחתית והסביבתית, אגב הגירושין.

עיקרי הדברים העולים מן המסמך:

- נראה כי אין כיום הגדרה אחידה ומוסכמת של מושג הניכור ההורי. **יש הטוענים כי מושג זה מתייחס רק למצב בו הניכור מצד הילד כלפי אחד ההורים מונחה ומכוון על-ידי ההורה השני ואין לו כל הצדקה אחרת, בעוד אחרים גורסים כי יתכן מצב של ניכור מצד הילד כלפי אחד ההורים גם מסיבות שונות שקיים להן הסבר ומבלי שהדבר יהיה מונחה על-ידי ההורה השני.** חוסר ההסכמה מוביל לבלבול בשימוש במושג זה ובמושגים דומים.
- למרות חילוקי דעות בנוגע לדגשים לאבחון ולטיפול ישנה הסכמה גורפת בין החוקרים והמטפלים כי במצבי ניכור הורי **חשוב מאוד להתערב מוקדם ובמהירות תוך בחינה מעמיקה האם קיימת אלימות מכל סוג שהיא במשפחה והאם יש סיבות אחרות היכולות להסביר את הניכור.** דרכי הטיפול המרכזיות בתופעת הניכור ההורי הינן שילוב של היבטים טיפוליים והיבטים משפטיים. כגון: השתתפות בסדנאות להבנת השלכות הניכור על הילדים ויצירת שיתוף פעולה הורי כמו גם קנסות על אי שמירה על הסדרי ראייה או שינויים בהסדרי הראייה. עם זאת, **קיימת מחלוקת חריפה באשר לשימוש בצעדי טיפול קיצוניים של העברת משמורת מלאה להורה המנכר או הוצאת הילד לסידור חוץ ביתי.** צעדים שמטרתם, בידי המצדדים בגישה זו, ליצור הזדמנות לקשר והגנה על הילד הנתפס כחווה התעללות מצד ההורה המנכר. צעדים אלו נתפסים בעיני המתנגדים כמסכנים את שלום הילד הן מחשש שישהה עם הורה מתעלל, הן מחשש מהטראומה של הילד לשהות עם מי שנתפס בעיניו כשלילי, הן מחשש מהנזק של הפרידה מהורה המהווה עוגן ויציבות אוהבת.
- אחד הכלים המשפטיים לטיפול בסכסוכי גירושין בקונפליקט גבוה בישראל הינו **החוק להסדר התדייניות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה), התשע"ה-2014** שמטרתו לצמצם עד כמה שניתן התדייניות משפטיות ולעודד מעבר ליישוב הסכסוך בדרך של הסכמות וגישור ו/או הפנייה לטיפול בבני המשפחה. בנוסף לכך, קודמה בשנת 2018 הצעת חוק בנושא הבטחת קשר בין ילדים והוריהם והתקיימו בכנסת ה-20 דיונים בנושא הניכור ההורי בוועדה לזכויות הילד. כמו כן, **הנהלת בתי המשפט דנה בימים אלו על גיבוש נוהל כלל ארצי לטיפול מהיר ויעיל בסוגיית הבטחת קשר בין הורים וילדים.**
- משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה) מצוין כי ניכור הורי הוא תופעה משפחתית קשה וקיצונית, אך מדגיש כי לא כל סירוב לקשר עם אחד ההורים או שניהם משמעו ניכור הורי. המשרד אינו מציע כיום מענה טיפולי ייחודי להתמודדות עם ניכור הורי אך פועל בשנתיים האחרונות לבסס

תורת עבודה סדורה, כולל הגדרות מדויקות של המושגים השונים בתחום קשיי הקשר, כלי אבחון וכלי טיפול. בנוסף לכך, המשרד נותן מענה לנושא זה בחלק מהטיפול הכוללני במשפחות המתמודדות עם גירושין בקונפליקט גבוה כגון מרכזי קשר ותחנות לטיפול משפחתי.

○ בתשובת משרד הרווחה לפנייתנו ציין המשרד כי נתקל בעליה בשימוש במושג "ניכור הורי" בתביעות המוגשות על ידי הורים לערכאות השיפוטיות. בבדיקה שערכנו על בסיס מאגר המידע המשפטי "נבו" נמצא כי חלה עלייה תלולה באזכור המושג "ניכור הורי" בפסקי דין המופיעים במאגר שניתנו בבתי המשפט בשנים האחרונות.

○ במסמך זה סקרנו את מדיניות הטיפול הממשלתי בניכור הורי באנגליה, ארה"ב, אוסטרליה וקנדה. הן מסקירה זו שערכנו, הן מסקירה שנערכה לבקשת משרד הרווחה בינואר 2018 עולה כי **לא נמצאו מתודות טיפוליות שאומצו כמדיניות ציבורית סדורה במדינות שנסקרו. עם זאת, אותרו תוכניות נקודתיות המנסות להתמודד עם התופעה, כגון:**

○ כלים מניעתיים: הפניה מקדימה להליכי גישור, הפצת מידע בדבר השפעת הפרדה על הילד וחשיבות שמירת הקשר עם שני ההורים

○ כלים טיפוליים: כלי אבחון-Child Impact Assessment Framework (CIAF) לזיהוי ההשפעה הכוללנית של הגירושין על הילדים, לרבות ניכור הורי; תוכנית טיפולית להורות חיובית בת 12 שבועות בה ההורים מתבקשים לשים את עצמם בנעלי ילדיהם ולהבין את המשמעות של מעשיהם על עולמם הרגשי של ילדיהם; תוכנית "גשרים במשפחה" (family-bridges) הרואה חשיבות עליונה ביצירת קשר מחודש עם ההורה המנוכר, אף על חשבון הקשר עם ההורה השני ומבוססת על שהות משותפת של הילד וההורה המנוכר במקביל לעבודה עם הילד; וליווי ותמיכה לאחר הפרידה כגון קבוצת תמיכה לאבות גרושים.

○ אמצעים אכיפתיים: הבטחת ביטוי מוגבר של צרכי הילדים ועמדתם בהליכים משפטיים שבהם הם מעורבים; חובת השופט להסביר להורים את אחריותם לקיום הסדרי הקשר כלפי ההורה השני ולא רק לציין את זכויותיהם בהסדרי הקשר העברת משמורת או שינוי הסדרי ראייה; אמצעים ענישתיים כגון הפללה, קנס ומאסר במידה בה הסדרי הראייה אינם נשמרים כראוי בשל מעורבות ההורה המנוכר.

1. ניכור הורי - רקע והגדרה

פרידה וגירושין של הורים הינם תהליכים המשפיעים על כל בני המשפחה. במצבים בהם המשפחות נמצאות בעימות ברמה גבוהה (משבר גירושין חריף ומתמשך) נודעות השלכות משמעותיות על בריאותם ותפקודם של הילדים. אחת התופעות הקיימות במשפחות בעימות גבוהה הינה **ניכור הורי**¹ - מצב בו ילד מסרב לקיים עם ההורה קשר שוטף או רופף עד כדי **סירוב מלא**. הניכור הוא על פי רוב תוצר של הדינמיקה המשפחתית והסביבתית, אגב הגירושין.²

נראה כי אין כיום הגדרה אחידה ומוסכמת של מושג הניכור ההורי. יש הטוענים כי מושג זה מתייחס רק למצב בו הניכור מצד הילד כלפי אחד ההורים מונחה ומכוון על-ידי ההורה השני ואין לו כל הצדקה אחרת, בעוד אחרים גורסים כי יתכן מצב של ניכור מצד הילד כלפי אחד ההורים גם מסיבות שונות שקיים להן הסבר ומבלי שהדבר יהיה מונחה על-ידי ההורה השני. חוסר ההסכמה מוביל לבלבול בשימוש במושג זה ובמושגים נוספים שיש להם זיקה לנושא כגון קשיים בקשר, כישלון קשר וסרבנות קשר.³

המחלוקת המושגית מחריפה בשל היותו של מושג זה כרוך בוויכוח אקדמי ומקצועי סביב ניסיונות להגדרתה של "תסמונת ניכור הורי" כתסמונת פסיכיאטרית (ראו הרחבה להלן בסעיף א'), וכן בשל היותו של מושג זה כרוך בוויכוח ציבורי סביב היבטים שונים בתחום המשמורת ההורית (ולעתים אף בתחום האלימות במשפחה). כתוצאה מכך עצם השימוש במושג הניכור ההורי מצוי לעתים במחלוקת. מחלוקת זו משתקפת הן במישור הטיפולי, בו עורך כיום משרד הרווחה מהלך ללימוד ולגיבוש מדיניות בנושא הניכור ההורי, והן בפסיקות שונות של בתי המשפט כפי שיוצג בהמשך.

המחלוקת המושגית מחריפה בשל היותו של מושג הניכור ההורי כרוך בוויכוח אקדמי ומקצועי סביב ניסיונות להגדרתה של "תסמונת ניכור הורי", וכן בשל היותו של מושג זה כרוך בוויכוח ציבורי סביב היבטים שונים בתחום המשמורת ההורית.

¹ יעל הרמל ורונית צור, "ילדים כקורבנות בהליכי פירוד וגירושין", בתוך: התעללות והזנחה של ילדים בישראל, הנפגעים, אכיפת החוק והמשפט, רפואה, חינוך ורווחה, עורכים: ד. הורוביץ, י. בן-יהודה, מ. חובב, אשלים, 2007, עמ' 890.

² J. B. Kelly & J.R. Johnston. The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome, 39 FAM. Ct. Rev, 2009, 249-250.

³ פיליפ מרכוס, ניכור הורי או סרבנות קשר. נקודת מפגש. גיליון 15. מכון חרוב. 2018. מריה רבינוביץ, ניכור הורי ופעילות מרכזי קשר הורים-ילדים. מכתב לח"כ יפעת שאשא ביטון יו"ר הועדה לזכויות הילד. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2017.

להלן נציג בקצרה את הגישות הבולטות ביחס להגדרת ניכור הורי:

א. ניכור הורי כתסמונת?

בשנת 1985 ריצ'ארד גרדנר הגדיר ניכור הורי **כתסמונת** פסיכיאטרית.⁴ לפי גרדנר התסמונת מופיעה אצל ילדים שהוריהם נמצאים בהליכי משמורת. ילדים אלו ישמיצו שוב ושוב ללא הצדקה אובייקטיבית את אחד ההורים – ההורה המנוכר, בד"כ האב, תוך פגיעה בו וחוסר רצון בשמירה על קשר עמו. מקורן של ההשמצות בהתנהגותו של ההורה השני-ההורה המנוכר, באמצעות שטיפת מוחו של הילד בזכרונות, ארועים ורעיונות שלא בהכרח התרחשו. בנסיון לרצות את ההורה המנוכר, הילד מוסיף מעצמו למסע ההשמצה. הסתת ההורה ותרומתו העצמית של הילד המנוכר מייחדים את התסמונת ממצבים אחרים של סירוב לקשר. ממשיכו של גרדנר מדגישים כי אם ההורה המנוכר התעלל או הזניח את הילד אזי העוינות שהילד חש כלפי ההורה המנוכר נתפסת כמוצדקת ואין לראות מצב זה כתסמונת ניכור הורי.⁵

הגדרתו של גרדנר את הניכור ההורי כתסמונת זכתה בעבר וזוכה גם כיום לביקורת רבה. המתנגדים מכירים בתופעת הניכור ההורי אך מסרבים להכיר בה כתסמונת פסיכיאטרית של הילד. התנגדות המבקרים נוגעת לטענות בדבר בעיות בתוקף ובמהימנות וטענות לפרשנות מצומצמת של התופעה והגורמים להופעתה.⁶ גורמים רשמיים בעולם אינם מכירים כיום באופן פורמלי בניכור הורי כתסמונת. ארגון הבריאות העולמי (WHO-World Health Organization), האיגוד האירופי לפסיכותרפיה (EAP- European Association for Psychotherapy)⁷

לאחרונה בתי משפט בישראל מבקרים את גישת תסמונת הניכור ההורי ומעדיפים לקבל החלטות על סמך גישות אחרות המסבירות את התנהגות ההורים והילדים במצבי ניכור.

⁴ R.A. Gardner, Recent trends in divorce and custody litigation, 29(2) American Forum 3. 1985; Gardner, R. A. Parental alienation syndrome vs. parental alienation: which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes?, American Journal of Family Therapy, 30(2), 2002, 93-115.

⁵ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב. 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשב. מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

⁶ מתנגדי התיאוריה טוענים כי אין הוכחות אמפיריות שבמצבי ניכור בהם ילד מסרב לפגוש בהורה שאינו המשמורן העיקרי שלו, האשם הוא בהורה השני. נטען כי הבסיס המדעי של התיאוריה אינו נכון ואינו ניתן להוכחת סיבתיות, שכן מקור התסמינים אינו אחיד וניתן להסבירם בדרכים רבות אחרות. עוד נטען כי מאמריו וספריו פורסמו באופן עצמאי ולכן לא עברו ביקורת עמיתים לבחינת הבסיס המדעי והמתודולוגי של טענותיו. טענה נוספת מתייחסת לכך שהמונח תסמונת רואה בניכור כבעיה רפואית. משכך עליה להשתמש בכלי אבחון רפואיים, מה שלטענתם לא קיים בתיאוריה זו

שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב. 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשב. מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

O'Donohue, W., Benuto, L. T., & Bennett, N. Examining the validity of parental alienation syndrome. Journal of child custody, 13(2-3), 2016, 113-125.

⁷[A Statement from the European Association for Psychotherapy \(EAP\) on the concepts of 'Parent Alienation Syndrome' \(PAS\) and 'Parental Alienation'](#)

והאגודה הפסיכיאטרית האמריקאית (APA-American Psychiatric Association) האחראית על ספר האבחנות הפסיכיאטריות האמריקאי (DSM5-Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders⁸ – לא הכירו בניכור ההורי כתסמונת.

נציין כי למרות שהגורמים הממסדיים הנ"ל אינם מכירים בניכור הורי כתסמונת, חוקרים מצאו כי ישנם בתי משפט בעולם שהכירו בכך וייתכן כי כיום מכירים בכך פחות. ההכרה בניכור כתסמונת מובחנת משליכה על החלטות שיפוטיות כגון הרחקה מהורה הנתפס כמנכר ומאפשרת להביא עד מומחה שיעיד כי המצב קיים.⁹ בישראל, בשנת 2002 בג"ץ נסמך לראשונה על גישתו של גרדנר בנוגע לתסמונת הניכור ההורי בפסיקה, בעקבות כך הסתמכו מאוחר יותר פסקי דין נוספים על גישה זו.¹⁰ עם זאת, לאחרונה ניתנו פסקי דין המקבלים את הביקורת על גישתו של גרדנר ומעדיפים לבסס את פסיקתם על תיאוריות חלופיות.¹¹

ב. ניכור הורי המונחה על-ידי הורה

כאמור, יש הרואים את תופעת הניכור ההורי כ"ניכור מונחה הורה" – מצב בו ילד מנכר את אחד מהוריו כיון שהוא מושפע במודע ושלא במודע מההורה השני המשמיץ את ההורה המנוכר. במצב כזה הילד נתפס כמוסת וכמי שעובר "שטיפת מוח", כמאופיין בחוסר מחשבה וביקורת עצמית ואף תפיסת מציאות לקויה, כעס ואיבה כנגד ההורה המנוכר שלא מעוגן במציאות.¹²

⁸ Bernet, William, von Boch-Galhau, Wilfrid, Baker, Amy J. L. and Morrison, Stephen L, 'Parental Alienation, DSM-V, and ICD-11', The American Journal of Family Therapy, 38: 2, 2010, 76 – 187.

⁹ הכרעות דין בנושאי ניכור הורי, האתר של ד"ר ורשק (ממשיך דרכו של גרדנר): רשימה של פסקי דין במדינות בארה"ב, אנגליה, אוסטרליה, גרמניה וישראל המכירים בתסמונת הניכור ההורי; בצרפת הוכרז על ידי שרת משפחות הילדות וזכויות הנשים כנגד בתי המשפט, כי אין להשתמש במונח ניכור הורי ותסמונת ניכור הורי. שימוש במושג משמש לערעור אמינותן של נשים ורצונותיהם של ילדים וכתוצאה מכך מונע הכרת הנשים והילדים כקורבנות אלימות ותורם לכך שילדים חשופים לאלימות גם לאחר הגירושין: התכנית למאבק בכל סוגי אלימות נגד נשים 2017-2019. משרד משפחות הילדות וזכויות הנשים בצרפת; אתר הסנאט הצרפתי. תרגום מצרפתית: שמונה שלבים ביצירה של ניכור הורי בתוך <http://megged.co.il> כניסה ב-2 בספטמבר 2019. תודה לד"ר אילה אליהו על הסיוע באיתור והבנת המקורות.

O'Donohue, W., Benuto, L. T., & Bennett, N, Examining the validity of parental alienation syndrome. Journal of child custody, 13(2-3), 2016, 113-125; Smith, Parental Alienation Syndrome: Fact or Fiction? The Problem with Its Use in Child Custody Cases, 11 U. Mass. L. Rev. 64, 2016.

¹⁰ רע"א 3009/02 פלונית נ' פלוני פ"ד נו 872, 2002.

¹¹ תמ"ש 5075-04-15 פלוני נ' פלונית מיום 23 במאי 2018; תמ"ש 2533-05-15 ואח' נ' ב'. 31 במרץ 2019.

¹² M. Lee & N.W. Olesen, Assessing for Alienation in Child Custody and Access Evaluations, 39 Fam. Ct. Rev. 2001, 282-294; Johnston, J. R., & Kelly, J. B, Rejoinder to Gardner's "Commentary on Kelly and Johnston's 'The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome'". Family Court Review, 42(4), 2004, 622-628.

ניכור מונחה הורה
ניתן להסבר על-ידי
צרכי הרגשיים
הפסיכולוגיים של
ההורה המנכר
המשפיעים על הילד.

ישנן סיבות מגוונות למצבים בהם ילד מנכר את אחד מהוריו על רקע השפעת ההורה השני. אחת הסיבות המרכזיות היא **נסיין של אחד ההורים להשפיע על הסדרי משמורת וראייה באמצעות השפעה על הילדים**. מצב כזה יכול להופיע גם על רקע **הורות פתוגנית והצורך של ההורה להתאים את הילד לצרכי הרגשיים והפסיכולוגיים**.¹³ הורות כזו יוצרת מחשבות שווא ותחושת קרבון אצל הילד המשפיעה באופן שלילי על הילד ועשויה לנבא הפרעות רגשיות ורפואיות אצל הילד, כמו גם הפרעת תקשורת תגובתית בה הילד מתקשה או נכשל ביצירת התקשרות וחיבור עם ההורה. הפרעה זו קשורה לתפקוד הורי לקוי כגון הגנת יתר כלפי הילד, הפעלת לחץ מתמשך ומועצם, שליטה הורית לא מותאמת, איום פיזי ואלימות, ייחוס כונות שליליות לזולת, רגשות של עצבות, אפתיות וכעס כלפי הזולת. **אבחון הורות פתוגנית מבוסס על תיאורית ההתקשרות ותיאוריות נוספות ותיקות ומוכר במדריך האבחנות הפסיכיאטריות האמריקאי (DSM-5) תחת הסעיפים: Parent-child relational problem (61.20) and child affected by parental relationship distress (61.29) במצבי ניכור הפתולוגיה של ההורה באה לידי ביטוי ביצירת ניכור כלפי ההורה השני.**

לפי צ'ילדרס (חוקר המצוטט בפסקי דין של בתי המשפט לענייני משפחה בהקשר של הורות פתוגנית), על מנת לקבוע האם יש או אין מצב של ניכור יש לבחון את קיומם של שלושה אינדיקטורים: 1. שיתוק או דיכוי חמור של מערכת ההתקשרות של הילד עם ההורה המנוכר; 2. הופעת חמישה מאפיינים נרקיסטיים בהתנהגות הילד: גרנדיוזיות, היעדר אמפתיה, תחושת "מגיע לי", עליונות ויהירות ופיצול רגשות; 3. מחשבות שווא מקובעות או כפייתיות הנוגעות לתחושת קורבנות למרות ראיות סותרות. בנוסף, לעיתים קיימת גם חרדה כלפי ההורה המנוכר. נטען כי בהינתן ניכור הורי מוכח, קשה לטפל בו כל עוד לא תפחת אינטנסיביות הקשר עם ההורה המנכר.¹⁵

במאי 2019 אושרה גרסה חדשה לרשימה הבינלאומית של ארגון הבריאות העולמי לסיווג מחלות וגורמים המשפיעים על מצב הבריאות (ICD-11- International Classification of Diseases) (הקשור לניכור. הגרסה תכנס לתוקף בינואר 2022 וכוללת גורם חדש הנקרא "בעיות ביחסים בין מטפל-לילד". הגדרת הגורם הינה: "חוסר שביעות רצון משמעותי, קבוע, ומתמשך בתוך יחסי מטפל-ילד הקשורה לפגיעה משמעותית בתפקוד" (תרגום: י.מ.ג). גורם זה מופיע תחת הסעיף

¹³ שרון פרילינג. **ניכור הורי**. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב. 2019; חניתה קושר, **ניכור הורי וסרבנות קשב**. מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018; פסק דין תמ"ש 2533-05-15 ואח' נ' ב'. בית משפט לענייני משפחה בחיפה. 31 במרץ 2019.

¹⁴ פסק דין תמ"ש 2533-05-15 ואח' נ' ב'. בית משפט לענייני משפחה בחיפה. 31 במרץ 2019.

¹⁵ Childress, C.A, **An Attachment-Based Model of Parental Alienation: Foundations**. Claremont, CA: Oaksong Press, 2015.

ניכור מונחה הורה
נוצר על רקע המצב
המשפחתי והסביבתי
ואינו מושפע רק
מהתנהגות ההורה
המנכר.

"בעיות הקשורות למערכות יחסים". יש הטוענים כי הגדרה זו עשויה להוות הסבר נוסף למצב של ניכור הורי.

ישנן תיאוריות נוספות המסבירות ומתארות את הניכור ההורי כגון יחסי תלות הדדית,¹⁶ הגישה האקולוגית ותיאורית המערכות¹⁷ שאין כאן המקום להאריך לגביהן. **תיאוריות אלו מדגישות את הגורמים המצויים בסביבת המשפחה המשפיעים על היווצרות הניכור ההורי. עוד הן מדגישות כי אין לעסוק בחיפוש אשמה של אחד ההורים אלא להתמקד באבחון המערכת המשפחתית כולה ומציאת הטיפול הטוב ביותר עבור כל בני המשפחה.** חוקרים אלו מראים כיצד שיעור ניכור של הורים בהליכי גירושין מבטאים התנהגויות מנכרות אבל רק אחוז נמוך מהילדים מפתחים ניכור הורי. מנגד יש ילדים שמפתחים התנהגויות ורגשות של ניכור והוריהם אינם מבטאים התנהגויות מנכרות. הסבר אחר עוסק בכך שגם בתהליכי פרידה ידידותיים, ניכור הורי יכול להתקיים בדרגה קלה מצד אחד ההורים למשל כאשר ההורים משתפים ומערבים את הילד בסכסוך לעתים שלא במודע, או ע"י שימוש באינטונציה מסוימת כלפי ההורה השני בלי משים. מקרה כזה, במיוחד כאשר הוא מתרחש אצל שני ההורים במקביל, מעיד על מורכבות התופעה והיבטיה השונים.¹⁸

ג. ניכור הורי ככשלון קשר שקיים לו הסבר

כאמור, הגישה הרואה בניכור הורי תופעה שאינה בהכרח מונחית הורה מתייחסת למצבים בהם בחירת הילד לנתק את הקשר עם אחד מהוריו נתפסת ככזו אשר יש לה הסבר. נציג להלן הסברים מרכזיים לתופעה זו:¹⁹

- אחת הסיבות המרכזיות לניתוק קשר המחייבת בדיקה מעמיקה הינה **התעללות מכל סוג שהוא בילד או בהורה השני**. פגיעה בתוך המשפחה, גם אם אינה כלפי

על-פי המצדדים בגישה זו, ניכור הורי יכול להופיע גם ללא השפעה של הורה מנכר.

¹⁶ Harman, J. J., Bernet, W., & Harman, J, Parental Alienation: The Blossoming of a Field of Study. Current Directions in Psychological Science, 28(2), 2019, 212-217.

¹⁷ Polak, S., & Saini, M, Children resisting contact with a parent postseparation: Assessing this phenomenon using an ecological systems framework. Journal of Divorce & Remarriage, 56(3), 2015, 220-247.

¹⁸ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב. 2019;

Johnston, J. R., & Kelly, J. B. Rejoinder to Gardner's "Commentary on Kelly and Johnston's 'The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome'", Family Court Review, 42(4), 2004, 622-628; Harman, J. J., Bernet, W., & Harman, J, Parental Alienation: The Blossoming of a Field of Study. Current Directions in Psychological Science, 28 (2), 2019, 212-217; M. Lee & N.W. Olesen, Assessing for Alienation in Child Custody and Access Evaluations, 39 Fam. Ct. Rev. 2001, 282-294.

¹⁹ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב. 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשב, מערך ייצוג קטינים באגף לסייע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

הילד המנכר באופן ישיר, יכולה להסביר את הניכור וטיפול בה יהיה שונה מטיפול בניכור המושפע מאחד ההורים.

- הסבר אחר לניכור הוא **הרצון והצורך של הילד להזדהות עם אחד מהוריו**. הזדהות זו נתפסת כנורמטיבית מבחינה התפתחותית של הילד. תופעת הלואי של הזדהות זו עלולה להיות התנכרות להורה השני.
- הסבר נוסף מתמקד בקשר הקיים בין אחד ההורים לילד וקיים פחות עם ההורה השני. הקשר החיובי יכול להתבסס בעקבות מזג דומה, מגדר, סגנון הורות, תכונות אופי ועוד. מנגד, יכול להיות שמלכתחילה היה פחות קשר עם ההורה השני והדבר התעצם עקב הפרידה.
- **יחסים קודמים בלתי מספקים בין הילד להורה המנוכר מודגשים ומחריפים פעמים רבות במצבי קונפליקט**. נסיון קודם לקשר שנתפס כמאכזב או לא מספק, או הורה הנחוזה כלא יציב ופגוע רגשית בעצמו, ימנעו פעמים רבות המשך קשר לאחר פרידת ההורים.
- **הורה הנתפס כחלש יותר בקונפליקט ההורי בעיני הילד, עלול לגרום לילד לחשוש לעזוב אותו ולרצות להגן עליו** ולכן להתנגד לקשר עם ההורה השני.
- **ילדים צעירים יכולים לחוש חרדת נטישה מהאם** ולכן ייצמדו אליה ויסרבו ללכת עם האב. התנהגות העשויה להחשב כטבעית מבחינה התפתחותית, במיוחד על רקע משבר משפחתי מורכב כגון גירושין עם קונפליקט ברמה גבוהה.
- **ילדים בגיל ההתבגרות יכולים לנתב את ההתנגדות הטבעית המבוטאת בשלב התפתחותי זה, כלפי אחד ההורים, כתגובה לפחד ולחוסר היציבות שהקונפליקט ופירוק המשפחה מעורר**. פעמים רבות ההתנגדות תופיע לקראת נישואין שניים או זוגיות חדשה של אחד מההורים.
- ניכור הורי יכול להיות מוסבר גם בצורך של הילד להיקשר ולדבוק בהורה ממנו הוא מרגיש שמקבל תמיכה בזמן תהליך הגירושין הקשה ונתפס כמנגנון הסתגלות טבעי של הילד.²⁰

²⁰ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב, 2019.

המתנגדים לשימוש
במושג ניכור הורי
טוענים כי הוא מעצים
את המתח המשפחתי
ואינו מתייחס
להיבטים המורכבים
של התופעה ולכן
לדעתם עדיף
להשתמש במושגים
קשיי קשר או כשלון
קשר.

בעקבות הסברים אלו, רבים הטוענים כי יש להתייחס למצבי ניכור שונים כאל בעיה, קשיים או **כשלון בקשר** בין ההורה לילד, כאשר רק לניכור מונחה הורה יש להתייחס כאל "ניכור הורי".²¹ המינוח כשלון קשר נתפס כניטרלי ואינו מאשים את אחד ההורים בהתנגדותו של הילד לקשר עם אחד מהוריו. **מושג זה מאפשר להסתכל על התמונה הרחבה ולבחון מה הם הגורמים לכשלון הקשר ולבחון כיצד ניתן לסייע לילד. יתרה מכך, נטען כי השימוש ההולך וגובר בביטוי ניכור הורי, במיוחד בקרב משפטינים, מוסיף מתחים ומעצים את הקונפליקט ההורי והלחץ על הילד**, כמו גם גורם לבזבוז זמן ומשאבים בדיונים. יש הטוענים שיש להמנע או לבחון בקפידה מתי להשתמש במושג ניכור הורי כיון שלעיתים נעשה שימוש במושג זה דוקא על ידי הורה מתעלל, שימוש שלעיתים נעשה ככלי לקעקע את אמינותן של נשים המתלוננות על התעללות כלפיהן או כלפי ילדיהן בדיונים לקביעת משמורת, בטענה כי ההאשמות על אלימות הן האשמות שווא.²²

2. השלכות אפשריות של ניכור הורי

לניכור ההורי השלכות רבות על מצבו הרגשי והנפשי של הילד ועלול לגרום לילד נזקים רגשיים והתפתחותיים, בין אם מדובר בניכור מונחה הורה ובין אם מדובר בכשלון קשר בלבד. בראש ובראשונה **הפגיעה היא באובדן אחד ההורים**. לפי מחקרים שונים, אובדן זה נחוה לעתים כקשה יותר מאובדן של הורה שאינו בחיים. אמנם הילד מסרב לקשר עם הורה אבל הילד חי את הקונפליקט בין רצונו לקשר חם ואוהב מהורה לבין ההחלטה להתרחק ממנו. בנוסף, במצבים בהם יש הורה מסית, ההורה המסית מתעלם מתפקידו של ההורה המנוכר בגידול הילד ובכך גורם לניתוק הקשר הפסיכולוגי שהיה יכול להועיל רבות לילד, כמו גם הקשרים של בני המשפחה המורחבת. כך הוא מאבד דמות שהיא מקור לאהבה, יציבות וקשר איכותי. **הניכור ההורי אינו מאפשר התייצבות מחדש של המערכת המשפחתית לאחר הפרידה ומשאיר את הילד בחוסר יציבות ועימות תמידי**.²³

²¹ ענת שגב, עו"ס, מרכזת הקשר כנסת-ממשלה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 12 בדצמבר 2017. בתוך: רבינוביץ, מ. (2017). ניכור הורי ופעילות מרכזי קשר הורים-ילדים. מכתב לח"כ יפעת שאשא ביטון יו"ר הועדה לזכויות הילד. מרכז המחקר והמידע של הכנסת. אושרר כמידע מעודכן ב- 29 באוקטובר 2019; פיליפ מרוס, ניכור הורי או סרבנות קשר. נקודת מפגש. גיליון 15. מכון חרוב. 2018.

²² רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר-אילן, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת. 4 באוגוסט 2019.

²³ גוטליב, ד, תסמונת הניכור ההורי. רפואה ומשפט. גליון מס 31, 2004; שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב, 2019; חנייה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשר, מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

Meier, Joan S. and Dickson, Sean and O'Sullivan, Chris and Rosen, Leora and Hayes, Jeffrey, Child Custody Outcomes in Cases Involving Parental Alienation and Abuse Allegations. GWU Law School Public Law Research Paper No. 2019-56, 2019.

הסתת ילד נגד הורה
משפיעה על הילד הן
בעיוות החשיבה
ותפיסת המציאות, הן
באובדן הורה ומקור
לתמיכה.

במקרה שההורה מסית את הילד, ההסתה גורמת לילד לתפוס את העולם באופן דיכוטומי וקיצוני של "טוב" מול "רע" וכך גם מתגבשת זהותו העצמית והוא **מתקשה לקבל מורכבויות**. מחקרים הראו כי **ילדים שחוו ניכור הורי היו בסכנה לפגיעות נפשיות-רגשיות** כגון: דיכאון, חרדת נטישה, הערכה עצמית נמוכה, תחושה שאינם ראויים לאהבה, קושי בהתקשרות, תקשורת חרדה, בעיות שליטה בדחפים, רמה נמוכה של אמפטיה, פיתוח דעות נוקשות, ביסוס דעות על רגש ולא על עובדות, מניפולטיביות, אגרסיביות, התנהגות פרועה, העדר כבוד לנורמות חברתיות ולסמכות והעדר תחושת חרטה או רגשי אשמה.²⁴ בעיה נוספת עלולה להיווצר כאשר נוצרת שנאה או התנגדות כלפי מגדר אחד כהשלכה של הניכור.²⁵ **לניכור עלולות להיות השלכות רחבות יותר כגון מצוקה כלכלית של ההורה המשמורן והיעדר השגחה הורית מספקת**. נדגיש כי ישנן בעיות מתודולוגיות במחקרים שמצאו השלכות אלו, בעיקר משום שקשה להפריד בין השפעות הקונפליקט ההורי כשלעצמו לבין השפעות הניכור, ובשל הבעיות שצוינו ביחס להגדרותיו.

3. עקרונות באבחון ובטיפול בניכור הורי

3.1. אבחון

למרות חילוקי דעות בנוגע לדגשים לאבחון, ישנה הסכמה גורפת בין החוקרים והמטפלים כי יש לקיים אבחון של הילד וסביבתו לפני החלטה על דרכים לטיפול בניכור. במקביל לאבחון הילד יש להתייחס גם להתנהגות ההורה על מנת להוכיח כי יש ניכור.²⁶ **ישנה חשיבות רבה בבחינה מעמיקה האם קיימת אלימות מכל סוג שהיא במשפחה והאם יש סיבות אחרות היכולות להסביר את הניכור**, מה קרה לפני הליכי הגירושין והאם המצב באמת השתנה. לבסוף, אם מתגלה כי יש חשד לניכור מכוון על ידי אחד ההורים, האבחון צריך לכלול הבאת הוכחות לכך

²⁴ פיליפ מרכוס, ניכור הורי או סרבנות קשר, נקודת מפגש. גיליון 15. מכון חרוב. 2018.

²⁵ גוטליב, ד, תסמונת הניכור ההורי, רפואה ומשפט. גיליון מס 31. 2004; שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב, 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשר. מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018;

Gardner, R. A, Parental alienation syndrome vs. parental alienation: which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes?. American Journal of Family Therapy, 30(2), 2002, 93-115.

²⁶ Gardner, R. A, Parental alienation syndrome vs. parental alienation: which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes?. American Journal of Family Therapy, 30(2), 2002, 93-115.

שההורה מנכר באופן ישיר את ההורה השני או לכל הפחות להראות כיצד הניכור משתמע מהתנהגות ההורה.²⁷

3.2. טיפול

מסקירת הספרות ביחס לעקרונות טיפוליים במצבים של ניכור הורי עולה כי ישנם עקרונות כללים אשר לגביהם קיימת הסכמה בקרב חוקרים בעלי גישות שונות, ומנגד ישנם עקרונות שלגביהם שוררת מחלוקת חריפה בין בעלי גישות שונות. ישנה הסכמה ביחס לשילוב היבטים משפטיים וטיפוליים והתערבות מוקדמת כמוצג להלן.

א. שילוב של היבטים משפטיים וטיפוליים

כפי שנראה בהמשך, דרכי הטיפול המרכזיות בתופעת הניכור ההורי הינם שילוב של היבטים משפטיים והיבטים טיפוליים. בהיבט המשפטי, בית המשפט דן בשאלה האם מתקיים ניכור ומה מידת חומרתו ומה הם הכלים המשפטיים הראויים להינקט בכל מקרה כגון: קנסות על אי שמירה על הסדרי ראייה או שינויים בהסדרי הראייה והאם לחייב השתתפות בטיפול. בהיבט הטיפולי, גורמי הטיפול מחליטים אלו טיפולים יכולים להיות יעילים ובאיזה הרכב משפחתי. כך נדרשת המערכת הטיפולית לשאלה האם טיפול משפחתי רגיל יהיה יעיל או שמא יש ליצור דרכי טיפול חדשות כגון טיפול בתנאי מחנה או סדנאות מידע לעדוד שתוף פעולה בין ההורים והבנת השלכות של הניכור על הילדים.

ב. התערבות מוקדמת

כפי שצוין קודם, מוסכם כי ככל שמצב הניכור ממשיך, כך קשה יותר לטפל בו ולכן נדרשת התערבות מהירה, תוך נקיטת הצעדים לברור מעמיק של המצב המשפחתי על מנת למנוע את המשך הניכור והחמרתו.

עם זאת, קיימת אי הסכמה ביחס לנקיטת צעדי טיפול קיצוניים ולהעברת משמורת:

ג. צעדי טיפול קיצוניים והעברת משמורת

התומכים בגישתו של גרדנר טוענים כי מטרת הטיפול במצבים הקלים והבינוניים של הניכור היא לחזק את הקשר בין ההורה המנוכר לילד, לעיתים על חשבון ההורה המנכר.²⁸ בדרגה הקשה,

²⁷ רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר-אילן, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת. 4 באוגוסט 2019; [אתר יחידת הסיוע שעל יד בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה](#). כניסה ב-4 ביולי 2019.

²⁸ Gardner, R. A., *Family therapy of the moderate type of parental alienation syndrome*. American journal of family therapy, 27(3), 1999 195-212; Gardner, R. A., Sauber, S. R., & Lorandos, D. (Eds.),

נקיטת צעדים
מרחיקי לכת כגון
העברת משמורת או
הוצאת ילד מהבית
מבוססת ברובה על
גישה שלא התקבלה
במסד
הפסיכיאטרי-רפואי,
ואף עלולה להיות
טראומתית ובמקרים
בהם יש אלימות שלא
אותרה, מסוכנת.

ממשיכיו של גרדנר רואים בהתנהגות ההורה המנכר התעללות רגשית בילד ולכן ממליצים על נקיטת צעדים מרחיקי לכת על ידי בית המשפט עד כדי ניתוק הילד מההורה המנכר והעברת הילד למשמורת ההורה המנוכר או הוצאת הילד לסדור חוץ ביתי.²⁹ כאמור, כנגד גישתו של גרדנר הושמעה ביקורת רבה אשר הדגישה את הבעיות המתודולוגיות והפרשניות בגישתו שאינה מוכרת על ידי הגופים הבינ"ל המרכזיים.

לשיטתם של המתנגדים לגישתו של גרדנר הטיפול צריך להתמקד בהגברת הקשר עם ההורה המנוכר, שלא על חשבון ההורה המנכר. בנוסף לכך, הטיפול יכול לפעול ליצירת שתוף פעולה בין ההורים ולהעלות למודעות ההורים את חשיבות מעורבות שני ההורים בחיי הילד, ובכך לסייע להם לתמוך האחד בהורות של השני.³⁰ **עוד נטען כי העברת הילד למשמורת של ההורה המנוכר יכולה ליצור טראומה משמעותית אצל הילד.** העברת הילד למשמורת אצל אדם הנתפס בעיניו כשלילי יכולה להיות קשה מאוד. בנוסף הפרידה מהורה אוהב ואכפתי עמו יש לו קשר משמעותי תולשת אותו מהעוגנים ומהיציבות שיש לו ועלולה לערער את מצבו הנפשי.³¹ עוד מדגישים חוקרים ומטפלים כי **העברת משמורת עלולה להיות בעייתית ואף מסוכנת במצבים בהם יש אלימות במשפחה שלא אותרה.**³²

The international handbook of parental alienation syndrome: Conceptual, clinical and legal considerations (Vol. 1108). Charles C Thomas Publisher, 2006.

²⁹ Gardner, R. A, Family therapy of the moderate type of parental alienation syndrome. American journal of family therapy, 27(3), 1999, 195-212; Gardner, R. A., Sauber, S. R., & Lorandos, D. (Eds.), The international handbook of parental alienation syndrome: Conceptual, clinical and legal considerations (Vol. 1108). Charles C Thomas Publisher, 2006; Warshak, R, Parental alienation: Overview, management, intervention, and practice tips. J. Am. Acad. Matrimonial Law, 28, 2015, 181.

D. Darnall, Parental Alienation: Not in the best interests of the children, 75 N.D.L. 1999, REV.323. ³⁰ בתוך: שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב, 2019.

³¹ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב, 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשר. מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

Dallam, S., & Silberg, J. L, Recommended treatments for "parental alienation syndrome" (PAS) may cause children foreseeable and lasting psychological harm. Journal of child custody, 13(2-3), 2016, 134-143.

³² רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר-אילן, מענה לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת. 4 באוגוסט 2019.

.Lapierre, S., & Côté, I, Abused women and the threat of parental alienation: Shelter workers' perspectives. Children and Youth Services Review, 65, 2016, 120-126;

4. מדיניות הטיפול בניכור הורי בישראל

4.1. חקיקה

למעט הצעת חוק שנציג בהמשך, לא מוכרת בישראל חקיקה המתייחסת באופן ישיר לנושא של ניכור הורי. עם זאת, אחד הכלים המשפטיים לטיפול בסכסוכי גירושין בקונפליקט גבוה הינו **החוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה** (הוראת שעה), התשע"ה-2014. חוק זה מחייב בני משפחה בסכסוך להגיע לעד ארבעה מפגשים עם עובדת סוציאלית של יחידת הסיוע של משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה) שליד בית המשפט לענייני משפחה ובתי הדין הרבניים (להלן יחידת הסיוע), לקבלת מידע והערכת המצב המשפחתי (פגישת מהו"ת-מידע, הערכה ותאום). מטרת החוק לצמצם עד כמה שניתן התדיינות משפטיות ולעודד מעבר ליישוב הסכסוך בדרך של הסכמות וגישור ו/או הפנייה לטיפול בבני המשפחה. בדיווחים השנתיים לכנסת המחויבים על פי החוק, דווח כי בשנת 2017 חלה ירידה משמעותית של כ-50% בהיקף התובענות בענייני משפחה המוגשות לבית המשפט למשפחה ולבתי הדין הדתיים.³³ כמו כן, מחקר הערכה שבדק את יעילות החוק, שנערך לבקשת משרד הרווחה, מצא השפעות חיוביות משמעותיות של הפגישות ביחידת הסיוע על הסכסוכים המשפחתיים ופיתרם.³⁴ לקראת פקיעת תוקף הוראת השעה, הוציא משרד המשפטים תזכיר חוק לקביעת החוק בהוראת קבע.³⁵

4.2. הצעות חוק ודיונים נוספים בכנסת

בפברואר 2018 עברה במליאת הכנסת בקריאה טרומית **הצעת חוק הבטחת קשר בין ילדים להוריהם, התשע"ח-2018** ביוזמת חברת הכנסת רויטל סויד ובתמיכת משרד המשפטים, המשרד לשוויון חברתי ומשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן משרד הרווחה).³⁶ הצעת החוק רואה בקשר עם ההורים זכות בסיסית של ילדים. בהצעה מצוין כי "הליך (הגירושין, י.מ.ג) מורכב זה משפיע על התא המשפחתי כולו, ומביא לא אחת לכך שהילד מסרב ליצירת קשר עם אחד ההורים. סירוב זה לעיתים נוצר מעצמו, ולעיתים נוצר כתוצאה מהתנהגות אחד

הצעת חוק מבקשת לתת כלים משפטיים וטיפוליים להתמודדות עם מצבי ניכור וטרור ניכור.

³³ בתקופה שבין 7.2016 לבין 10.2017, 49.6% מהמשתתפים במפגשי מהות הכריזו שלא הגיעו להסכמה על המשך יישוב הסכסוך. 35.7% הכריזו שהסכסוך הסתיים או שמעוניינים בהמשך יישוב הסכסוך בהסכמה. 14.6% לא השיבו טופס המשך טיפול; דווח לוועדת חוקה חוק ומשפט עדכון לקראת הדיון ביום 13.11.17, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מינהל סיוע לבתי משפט ותקון, שירות יחידות הסיוע שליד בתי"מ לענייני משפחה ובתי"ד הדתיים. נובמבר 2017.

³⁴ טלי באייר טופולסקי ויואה שורק, [יישום חוק המהו"ת היחידות הסיוע-מחקר ארצי](#), מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, 2019.

³⁵ תזכיר חוק מטעם שרת המשפטים, [הצעת חוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה](#), התשע"ט-2019. סימוכין: 803-99-2018-097707.

³⁶ הכנסת ה-20, דברי הכנסת, ישיבה 317, 28 בפברואר 2018.

ההורים. מלבד הפגיעה בזכות הבסיסית של הילד, מצב דברים זה מסב נזק חמור להתפתחותו הרגשית התקינה של הילד". **משכך מטרת הצעת החוק להקנות כלים להתמודדות עם מצב זה כגון:** קביעת הליך ייעודי וסדרי דין מקוצרים וייעודיים לטיפול בתופעה, הקמת מערך מומחים ייעודי המורכב ממטפלים המתמחים בתחום שיגישו חוות דעת לבית המשפט הכוללת אבחון מערכת היחסים בין ילד להורה, ויציעו דרכי טיפול, שמיעת רצונותיו של הילד על ידי בית המשפט, חיוב ההורים והילד בהשתתפות בסדנאות ובתוכנית טיפולית, הטלת קנסות והכרזת "קטין נזקק" לצורך הוצאת הילד ממשמורת הוריו. הצעת החוק האמורה לא קודמה להכנה לקריאה ראשונה בוועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת.

בועדה לזכויות הילד של הכנסת התקיימו שני דיונים במהלך הכנסת ה-20 בנוגע לטיפול בניכור הורי. במרץ 2018 התקיים הדיון האחרון בנושא ובו הועלו מספר הצעות לצמצום הבעיה: הכרה בניכור הורי כהתעללות, על כל המשתמע מכך; השתתפות קנסות מינהליים על הורה המפר החלטה בדבר זמני שהות של הילדים עם ההורה השני; החלטה על זמני שהות אוטומטיים עוד בשלב בו ההורים פרודים ובטרם חתימה על הסכם הגירושין; גיוס גורמי רפואה³⁷ וחינוך כך שברגע שיש חשד שילד מצוי בסכסוך בין הורים בו אלמנטים של ניכור הורי, הדבר ידווח לעו"ס; חינוך לחשיבות הורות ואחריות משותפת לילדים.³⁸ בנוסף, הוועדה קראה למשרד הרווחה לערוך מחקר הבוחן את עמדתו ומצבו של הילד נוכח התערבויות טיפוליות ומשפטיות שונות; לפעול להתערבות מיידית במצבים בהם ילדים מצויים בסכסוך בעל אלמנטים של ניכור הורי וללוות את ההתערבות במחקר; להגדיר ילדים המצויים בתוך סכסוך בעל אלמנטים של ניכור הורי כ"ילדים בסיכון". בנוסף הוועדה קראה למשרד הרווחה, למשרד לביטחון פנים ולמשרד המשפטים לקבל התייחסות לטענות בדבר תלונות שווא המוגשות במשטרה של צד אחד כנגד צד שני, המצויים בסכסוך גירושין.³⁹

4.3. בתי משפט לענייני משפחה

מסמך זה אינו מהווה מסמך משפטי ומכאן שהוא אינו עוסק בניתוח פסיקה או בפרשנות משפטית של הנושא. עם זאת, כיוון שהדיון על מדיניות הטיפול בניכור הורי כולל התייחסויות

³⁷ לעיתים במפגש עם גורמי רפואה ניכרת התנהגות ההורים הפרודים ביחס לילד ולטיפול בו כגון צעקות והאשמות על רשלנות הורית שהובילה לבעיה הרפואית, כך שדיווח על חשד לניכור יכול לסייע באיתור מוקדם של ניכור: הכנסת ה-20, הוועדה לזכויות הילד, פרוטוקול 205, תסמונת "ניכור הורי"-מאפייניה והתמודדות עמה, 6 במרץ 2018.

³⁸ ישיבת הוועדה לזכויות הילד בנושא תסמונת "ניכור הורי" - מאפייניה והתמודדות עמה, פרוטוקול מס' 205, משיבת הוועדה לזכויות הילד. 6 במרץ 2018.

³⁹ יפעת שאשא ביטון, סכום ישיבה ישיבת הוועדה לזכויות הילד, ניכור הורי- מאפייניה והתמודדות עמה, 15 במרץ 2018.

למדיניות בתי המשפט בנושא, נביא להלן התייחסות לתדירות השימוש במושג "ניכור הורי" בפסיקה ולאחריה התייחסות קצרה לשני היבטים: מדיניות הנהלת בתי המשפט בנוגע לנוהל לטיפול בסוגיית הבטחת קשר בין הורים לילדים; עקרונות הפסיקה הנהוגה כיום כפי שעולים ממאמר שפרסם לאחרונה שופט בית המשפט לענייני משפחה (בדימוס).

בהתייחס לטענה כי חל שימוש הולך וגובר בביטוי "ניכור הורי" בבתי המשפט (אשר נזכרה לעיל וצוינה גם בתשובת משרד הרווחה שתובא בהמשך), בחנו כמה פעמים מופיע ביטוי זה בפסיקה, בהתבסס על מאגר המידע המשפטי "נבו".⁴⁰ נסייג את הממצאים בכך שלא מדובר במאגר מידע רשמי של בתי המשפט ולפיכך החיפוש אינו כולל בהכרח את כלל פסקי הדין שניתנו בתקופה שנבחנה. מהממצאים עולה כי **חלה עליה ניכרת בשימוש במושג "ניכור הורי" בפסקי דין של בתי המשפט בישראל (בכלל הערכאות)**. בין השנים 1998 (בה נמצא פסק הדין הראשון שנכלל במאגר והתייחס למושג) ל-2008, היו במוצע 2.2 פסקי דין בשנה בהם הוזכר המושג. בין השנים 2008 ל-2016 היו במוצע 5.1 פסקי דין בשנה בהם הוזכר המושג. משנת 2017 חלה עליה תלולה במספר פסקי הדין בהם הוזכר המושג ניכור הורי, כאשר בשנת 2017 היו 17 פסקי דין בהם הוזכר המושג, בשנת 2018 היו 20 פסקי דין בהם הוזכר המושג ואילו **בשנת 2019** (עד אמצע חודש דצמבר) **היו 38 פסקי דין בהם הוזכר המושג**.⁴¹ בתוך כך, חלה עליה גם בפסקי הדין של בתי הדין הרבניים (הנכללים בנתונים שלעיל) בהם הוזכר המושג. בשנת 2011 היה האזכור הראשון, בשנת 2015 האזכור השני, בשנת 2017 היו שלושה אזכורים, בשנת 2018 היו שניים ואלו בשנת 2019 היו חמישה אזכורים.

הנהלת בתי המשפט - גיבוש נוהל לטיפול בסוגיית הבטחת קשר בין הורים לילדים

לאחרונה הוחל בבית המשפט לענייני משפחה בתל אביב נוהל לטיפול במצבי ניכור הורי. נוהל זה מורה כי במצב בו מוגשת בקשה לסעד בית המשפט בגין אי קיום ביקורים אצל אחד ההורים, היא תועבר לשופט מוקד אשר יקבע דיון בתוך 10 ימים. במידה והצדדים פתחו תיק לדיון בסכסוך אך לא הגיעו להסכמות ביחידת הסיוע, יירשם בהודעה לבית המשפט כי אם ייפתחו הליכים, יש לקבוע את התיק לדיון מוקדם ככל האפשר והתיק יועבר לשופט מוקד לקיום דיון בתוך 10 ימים. בדיון שיתקיים, במידה ולא הגיעו להסכמות, יפנה שופט המוקד את המדיינים לגורם טיפולי (אם לצדדים יכולת כלכלית- יופנו לגורם פרטי, אם לא- ללשכת רווחה) אשר יתבקש להגיש חוות דעת ולו חלקית תוך 30 יום. וייקבע דיון תוך 35 ימים. בהמשך לדו"ח

מודל מחוז תל אביב
לטיפול בסוגיית
הבטחת קשר כולל
שופט תורן הקובע
דיון תוך 10 ימים.
מתנגדי המודל
טוענים כי אינו
מאפשר מיצוי הליך
טיפול וברור על
אלימות במשפחה

⁴⁰ אתר נבו, [מאגר פסיקה](#), כניסה בדצמבר 2019.

⁴¹ כיוון שהחיפוש מתייחס לפסקי דין בכלל הערכאות, הנתונים עשויים לכלול פסקי דין שניתנו ביחס לאותו תיק משפטי בערכאות שונות (במקרה של ערעור).

שיתקבל יקבע שופט המוקד את המתווה הטיפולי משפטי, כולל סנקציות על אי קיום ההחלטה. התיק יועבר לשופט מטפל אשר ימשיך בליווי המשפחה.⁴²

המתנגדים לנוהל זה טוענים כי הוא עומד בניגוד לעקרון של 'משפחה אחת-שופט אחד' וכי הניסיון להגיע לפתרון מהיר על ידי שופט שלא מכיר את מכלול הסכסוך המשפחתי, עלול להוביל לתוצאות קשות עבור ילדים ומעודד נקיטת צעדים קיצוניים כהוצאת הילד מביתו. עוד נטען כי המודל אינו מתיר מקום למיצוי הליך טיפולי, כי יש לקבוע נוהל אחיד בכל בתי המשפט וכי לא נערכה בחינה לעומק של מודל זה.⁴³

בנוסף, גובש לאחרונה מודל שונה במחוז המרכז של בתי המשפט. מטרת המודל להתמודד עם התופעה של פגיעה בקשר בין הורה לילדו, באופן של מתן עדיפות לאיתור מוקדם של מקרים בהם היא קיימת ומצריכה התערבות מיידית. המודל כולל מילוי שאלון בעניינים עובדתיים, על-מנת להביא את מלוא התמונה, בהקדם, בפני בית המשפט, כדי שניתן יהיה לקבוע סדר עדיפות נכון בשמיעת ההליכים השונים. בהתאם למודל, דרך פעולה זו נתונה לבחירת מגיש הבקשה בהליך. מודל זה הוקפא עד לגיבוש נוהל כלל ארצי.⁴⁴

במענה לפנייתנו בנושא זה השיבה הנהלת בתי המשפט כי בהנחיית נשיאת בית המשפט העליון, **הפורום הארצי של סגני הנשיאים לענייני משפחה מגבש בימים אלו נוהל כלל ארצי לטיפול בסוגיית הבטחת קשר בין הורים לילדים המוכרת גם בכינוי "ניכוי הורי"**. במודל שגובש במחוז מרכז התעוררו קשיים והוחלט על הקפאתו. המודל הקיים במחוז תל אביב ימשיך לפעול עד להחלת הנוהל הארצי.⁴⁵

עיקרי מאמר על עקרונות הפסיקה הנהוגים כיום

שופט (בדימוס) בית המשפט לענייני משפחה, פיליפ מרכוס מציין במאמרו כי יש לפעול במהירות במצבים של נכור הורי. לדידו אין זה רלוונטי האם יש או אין ניכור מכוון, **במצב בו יש כשולן קשר יש לפעול על מנת להחזיר את הקשר**. לדעתו במידה ויש כשולן קשר חייב להיות ניתוק בין סוגית המשמורת וסוגיות נוספות בתהליך הגירושין ויש לפעול בהליך מקביל שיחייב

נטען כי יש להקדים התערבות ולהפריד בין הליכי משמורת לבין טיפול בניכור הורי על מנת למנוע החמרת המצב המשפחתי.

⁴² סג"נ מירה דהן בית המשפט למשפחה תל אביב. מודל טיפולי בתיקי משמורת-סרבנות קשר, בית המשפט לענייני משפחה בתל אביב, דצמבר 2018.

⁴³ מרכז רקמן, נעמ"ת, מנ"ע, אמונה וויצו, מכתב לנשיאת בית המשפט העליון, [בחינה מחדש של נוהל מחוז תל אביב לטיפול במצבים של טענות בדבר ניתוק קשר בין הורה לילד](#). 11 בנובמבר 2019.

⁴⁴ עו"ד אורית במני, יועצת בכירה למנהל בתי המשפט, הנהלת בתי המשפט, ניכור הורי. מכתב תשובה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 9 בדצמבר 2019.

⁴⁵ עו"ד אורית במני, יועצת בכירה למנהל בתי המשפט, הנהלת בתי המשפט, ניכור הורי. מכתב תשובה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 4 בדצמבר 2019.

טיפול בהורים וטיפול בילד כדי למנוע התדרדרות המצב. לדברי מרכוס, **יש לתמוך וללוות הורים מתגרשים, לאבחן ולפעול למנוע מצבי ניכור מוקדם ככל האפשר לפני שיגיעו לפתחו של בית המשפט, מצב שפעמים רבות מנציח את הקונפליקט ומחמיר אותו.**⁴⁶

מרכוס סוקר פסיקות של בית המשפט ומסכם את עקרונות הפסיקה הנהוגים כיום, להלן העקרונות שבהם:⁴⁷

א. חובתו של ההורה להבטיח לילד קשר עם שני הוריו, למעט אם עלול לסכן את הילד.

ב. במקרה של סרוב קשר, על ההורה המשמורן להוכיח כי אין במעשיו למנוע קשר.

ג. לדברי השופט הורה שאינו מאפשר קשר או אינו מעודד את קיום הקשר, הוא הורה פוגעני. מדובר בהתנהגות בלתי חוקית, התעללות נפשית ופגיעה בהתפתחותו הרגשית, פסיכולוגית וחברתית של הילד. בשל כך, יש מצבים בהם יועבר הילד למשמורת של ההורה המנוכר במקביל להתערבויות טיפוליות.⁴⁸

ד. יש לשקול מינוי אפוטרופוס לדין עבור הילד כמייצג רצונותיו וצרכיו של הילד.

ה. במקרה שיש חשש מבוסס לניכור יש לתת צווים ברורים בדבר קשר וטיפול כגון: חיוב השתתפות בהדרכה הורית, טיפול לילד, מפגשים במרכז קשר ומסירת דיווחים שוטפים לבית המשפט.

ו. דוגמאות לאמצעי אכיפה שניתן להפעיל נגד הורה שאינו מציית להוראות בית המשפט: מניעת יציאה מהארץ, שלילת רשיון נהיגה, איסור שימוש בכרטיס אשראי, הטלת קנס או מאסר בגין הפרת צו שיפוטי ועוד.⁴⁹

נדגיש כי לפי המלצתם של חוקרים ומטפלים ועקרונות טיפול שהוצגו לעיל יש לנקוט בכלים שיפוטניים אלו ואחרים רק אם הובאו בחשבון כל ההיבטים המורכבים הקשורים בתופעת הניכור ובהם בחינה של נושא האלימות במשפחה; אבחון מעמיק של הילד ומשפחתו; בחינת טיב הקשר עם ההורה המנוכר וההשלכות שעשויות להיות על הילד במידה ויועבר למשמורתו בזמן שרואה בו כדמות שלילית; השלכות ניתוק הקשר עם ההורה המשמורן היכול להחוות

**טיפול מיטיבי בניכור
יתחשב בבדיקת רקע
מעמיקה של הילד
ומשפחתו לרבות
שאלת קיומה של
אלימות וטיב הקשר
עם ההורים לפני
הגירושין.**

⁴⁶ פיליפ מרכוס, בית המשפט לענייני משפחה, [התפתחויות בטיפול השיפוטי בניכור הורי](#), ירושלים, ג' אדר ב' תשע"ט, 10 במרץ 2019.

⁴⁷ שם.

⁴⁸ תלה"מ 46294-09-17 ל.נ. נע.ח. בתוך: מרכוס פיליפ, בית המשפט לענייני משפחה, ירושלים, [התפתחויות בטיפול השיפוטי בניכור הורי](#), ג' אדר ב' תשע"ט, 10 במרץ 2019. בפסק דין זה אף נקבע בניגוד לדעת רשויות הרווחה כי יש להעביר את הקטין למשמורת ההורה המנוכר בשל התפיסה כי מדובר בהתעללות בקטין מצד ההורה המנוכר ולא לאפשר הסתגלות הדרגתית להורה המנוכר.

⁴⁹ שם.

כטראומטי; והחשיבות בהסתכלות על תופעת הניכור כתופעה המושפעת ומשפיעה על כל המשפחה. עוד נציין כי ישנה מחלוקת לגבי הטלת חובת הוכחת הניכור. יש הטוענים כי על ההורה המנוכר להוכיח שכך נעשה ולא לדרוש מההורה המשמורן להוכיח שאין ניכור.⁵⁰

5. טיפול משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים

בין יתר תפקידיו מופקד משרד הרווחה על סיוע למשפחות במצוקה ובתוך כך על סיוע למשפחות המצויות בסכסוך משפטי סביב גירושין. על פי פרסומי המשרד, ישנה השפעה הרסנית של מאבקי גירושין והתדיינות משפטיות על כל המעורבים בסכסוך ובפרט על ילדים. כל אחד מבני המשפחה זקוק למידע רב על השלכות הסכסוך על בני המשפחה ועל גורמים שיכולים לסייע בהחלטות מותאמות ומניעת הסלמה ביחסי ההורים שתוביל להשלכות רגשיות מזיקות לילדים.⁵¹ עוד **מצהיר המשרד כי לילדים יש זכות לקשר עם שני ההורים.**⁵² **מובהר כי חשוב שאף אחד מההורים לא יעודד את הילד ליצור ברית נגד ההורה האחר בשל הסכנה שבחירה באחד ההורים תגרום להתנתקות מההורה השני ובכך ייגרם לילד נזק רב.**⁵³

לפי משרד הרווחה, **ניכור הורי הוא תופעה משפחתית קשה וקיצונית, אך חשוב לדעת כי לא כל סירוב לקשר עם אחד ההורים או שניהם משמעו ניכור הורי.** המשרד מצוין כי "יש סיבות אובייקטיביות שבגללן ילדים מסרבים להיות בקשר עם מי מהוריהם. לעיתים הדברים שילד שומע או חווה באמצעות אחד מהוריו עולים בקנה אחד עם תחושותיו כלפי ההורה האחר. לעיתים הילד חש באופן טבעי, בעקבות הגירושין, פגיעה, נטישה וכעס. ממקום זה קל לילד להזדהות עם ההורה הרואה את עצמו נפגע מן הגירושין ולאמץ באופן בלתי מתפשר את עמדתו. סרבנות זו של הילדים לקשר מחייבת טיפול, אולם אינה ניכור הורי".⁵⁴

במענה לפנייתנו השיב משרד הרווחה כי **משפחות מוכרות לשירותי הרווחה, שבהן אובחן ניכור הורי ושמקשות להגיע להסכמה באופן עצמאי, מופנות לבית המשפט, ובהמשך מטופלות בהתאם לצווים השיפוטיים** (יצוין כי לא כל המשפחות מופנות לבית המשפט על ידי

⁵⁰ שרון פרילינג. **ניכור הורי**, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב, 2019;

J. B. Kelly & J.R. Johnston. The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome, 39 FAM. Ct. Rev, 2009, 249-250.

⁵¹ אתר משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, **משפחות בסכסוך משפטי**, כניסה ב-2 בינואר 2019.

⁵² משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, **מידע לילדים, משפחות בסכסוך משפטי**, כניסה ב-2 בינואר 2019; תקנות עבודה סוציאלית-3.20 "תפקידו ודרכי עבודתו של העו"ס לעניין סדרי דין.

⁵³ משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, **תמיד הורים, מידע להורים בהליכי פרידה וגירושין**, אוקטובר 2010.

⁵⁴ ענת שגב, עו"ס, מרכזת הקשר כנסת-ממשלה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 12 בדצמבר 2017. בתוך: מריה רבינוביץ, **ניכור הורי ופעילות מרכזי קשר הורים-ילדים**. מכתב לח"כ יפעת שאשא ביטון יו"ר הועדה לזכויות הילד. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2017. אושרר כמידע מעודכן ב-29 באוקטובר 2019.

לפי משרד הרווחה,
ניכור הורי הוא תופעה
משפחתית קשה
וקיצונית, אך לא כל
סירוב לקשר עם אחד
ההורים או שניהם
משמעו ניכור הורי.

שירותי הרווחה. ישנן משפחות שמגיעות לבתי המשפט גם ללא מעורבות שירותי הרווחה). הערכאות השיפוטיות עשויות לערב, באמצעות צו, עובד סוציאלי לעניין סדרי דין או להפנות לטיפול באחת המסגרות הטיפוליות בקהילה, בעיקר מרכזי הקשר והתחנות לטיפול זוגי ומשפחתי. עוד מדווח כי המשרד נתקל בעליה בשימוש במושג "ניכור הורי" בתביעות המוגשות על ידי הורים לערכאות השיפוטיות.

משרד הרווחה אינו מציע כיום מענה טיפולי ייחודי להתמודדות עם ניכור הורי, ובמענה לפנייתנו נמסר כי בשנתיים האחרונות פועל משרד הרווחה לבסס תורת עבודה סדורה, כולל הגדרות מדויקות של המושגים השונים בתחום קשיי הקשר, כלי אבחון וכלי טיפול.

תהליך זה כולל את יחידות הסיוע שעל יד בתי המשפט, עובדי חוק הנוער לסדרי דין וגורמי טיפול בקהילה ומבוסס על מחקר וידע אקדמי ועל פרקטיקה של העובדים בשטח. במסגרת זו התקיימה סדרת מפגשים עם אנשי טיפול ואקדמאיים העוסקים בנושא בארץ כדי ללמוד את הגישות השונות לאבחון ולטיפול; הוקם פורום עבודה משותף לגורמים שנזכרו לעיל במטרה להסדיר ההבנות המקצועיות ולייצר שפה אחידה, להבנות כלי אבחון אחידים ותכנית טיפול מותאמת; סקירת ספרות שתכלול הגדרות מדויקות לניכור הורי וקשיי קשר ותכלול סקירת כלי אבחון וטיפול, נכתבה לבקשת המשרד ונמצאת בשלביה האחרונים; התקיימה הכשרה לעו"סים מחוזיים ולבכירים ביחידות הסיוע ובהמשך תתקיים הכשרה לעובדים בשטח; מתקיימת עבודה על בניית כלי אבחון ופיתוח מענה טיפולי למשפחות, כולל עבודה על פתיחת קורסי הכשרה לעובדים;⁵⁵ עם קבלת הסקירה המשרד מתכנן לאסוף באופן סדור ושיטתי נתונים על היקף התופעה.⁵⁶

אמנם אין מענה ייחודי לניכור הורי, אך משפחות בהן אותרו קשיי קשר וניכור הורי מקבלות טיפול במסגרת כלל השירותים הניתנים למשפחות בסכסוך. במסגרת זו המשרד מפעיל מגוון שירותים:

- **תחנות לטיפול משפחתי ברחבי הארץ** - בשנת 2018 משרד הרווחה הפעיל 116 תחנות לטיפול משפחתי ברחבי הארץ שבהן טופלו כ-18,000 אנשים בסוגיות של משבר משפחתי, הזנחה, אלימות במשפחה וכדומה. כ-40% מתוכם פנו על רקע של יחסים זוגיים ומשבר גירושין.⁵⁷ במסגרות אלו ניתן לאבחן סימנים ראשונים של כשלון קשר ולהתחיל טיפול. בשלוש השנים האחרונות משרד הרווחה מקיים בתחנות לטיפול משפחתי תוכנית פיילוט בנושא **תיאום הורי**, במטרה להרחיב את הטיפול במשפחות

⁵⁵ מרים ספיר בן לולו, עו"ס ראשית לסדרי דין, שירות לרווחת הפרט והמשפחה, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, **ניכור הורי**, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 29 באוקטובר 2019.

⁵⁶ רועי בן נעים, מנהל תחום - קשרי כנסת וממשל, אגף בכיר קשרי חוץ ודוברות, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, ניכור הורי, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 11 בנובמבר 2019.

⁵⁷ שם.

בשנים האחרונות
משרד הרווחה נוקט
במספר פעולות על
מנת לבסס תורת
עבודה סדורה
מבוססת ידע ונסיון
לטיפול בניכור הורי.

ובהורים בתהליכי פרידה וגירושין, ובסיוע בקבלת וביישום ההחלטות השיפוטיות שהתקבלו בעניין ילדיהם, כמו גם בפיתוח תקשורת הורית אפקטיבית ומקדמת, ביציאה ממאבק לשיח ומשימוש במערכת המשפט ובגורמים סמכותיים לניהול הורות, להורות ללא מעורבות גורמים חיצוניים. במסגרת התוכנית הוקמו יחידות לתיאום הורי בשש תחנות לטיפול זוגי ומשפחתי. בשנת 2019 ולאור ממצאי ביניים של מחקר הערכה מלווה המעידים על שיפור משמעותי במודעות ההורים לצרכי הילדים ובהוצאתם מהעימות ההורי, התקבלה החלטה על הרחבת הפיילוט לשש רשויות נוספות לקראת שנת 2020.⁵⁸

כיום במשרד הרווחה
לא קיים טיפול יעודי
לניכור הורי אך ניתנת
התייחסות לנושא
בשירותים שונים כגון
התחנות לטיפול
בפרט ובמשפחה,
מרכזי קשר ויחידות
הסיוע ליד בתי
המשפט.

- **מרכז קשר.** מרכז הקשר הוא מסגרת מוגנת תומכת ומקצועית לקיום מפגשים בין הורים לילדיהם הנמצאים במצבים של קונפליקטים במשפחה על רקע פירוד, גירושין או אלימות.⁵⁹ על פי רוב, המשפחות מגיעות למרכזי הקשר בעקבות צו שיפוטי, אך יש מצבים בהם משפחות מופנות למרכז לפני קבלת צו, למשל על ידי יחידות סיוע או עובד סוציאלי מטפל. מרכז הקשר פועל מתוקף תקנון עבודה סוציאלית (תע"ס) ונותן שירותים גם למשפחות בהן יש ניכור הורי.⁶⁰ על פי מחקר הערכה שהתפרסם בשנת 2014, נמצא כי מתוך המשפחות שהופנו למרכזי קשר בשל סכסוך גירושין, 5% מהילדים מסרבים ליצור קשר עם אחד מההורים. הנושא מעסיק מאוד את צוותי המרכזים. עוד צוין כי מראיונות עם אנשי הצוות עולה קושי ניכר בהתמודדות עם התסכול ועם המעמסה הרגשית בעת העבודה עם משפחות אלה.⁶¹

- **יחידות הסיוע ליד בתי המשפט** – יחידות הסיוע פועלות במסגרת החוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה כמוסבר לעיל. יחידות הסיוע פועלות גם (בהפניה של שופט/דיין) בתחומים הבאים: אבחון וייעוץ זוגי לברור עתיד הנישואין; סיוע בשעת משבר; סיוע בגיבוש הסכמות בין בני הזוג; תיווך והפניה לשירותים טיפולים בקהילה; ייעוץ לבית המשפט ולבתי הדין; מתן סיוע למשפחות ולבית המשפט בתחום אלימות במשפחה; מידע וייעוץ לגבי ילדים בתקופת משבר הגירושין; סדנאות מידע להורים בהליכי פרידה וגירושין (ארבעה מפגשים

⁵⁸ שם.

⁵⁹ אתר משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, [משפחות בסכסוך משפטי](#), כניסה ב- 2 בינואר 2019.

⁶⁰ [תקנון עבודה סוציאלית 3.36](#); למידע נוסף אודות מרכזי קשר ראו מריה רבינוביץ, [ניכור הורי ופעילות מרכזי קשר הורים-ילדים](#). מכתב לח"כ יפעת שאשא ביטון יו"ר הועדה לזכויות הילד. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2017. 2019; מריה רבינוביץ, [מרכזי קשר הורים-ילדים](#). מרכז המחקר והמידע של הכנסת. 2018.

⁶¹ מרים נבות, הסתר פאס, הילה צדקה: [מרכזי קשר הורים – ילדים: מתקר הערכה ארצי](#), מכון ברוקדייל בשיתוף וביזומת האגף למחקר, תכנון והכשרה והאגף לשירותים אישיים וחברתיים במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, פברואר 2014.

בני 3 שעות כ"א);⁶² מתן סיוע לילדים להתמודד עם המשבר, כולל יידוע המשפחה לגבי זכותו של הילד להשמיע את קולו ביחידת הסיוע או בבית המשפט בהתאם לתקנות (על פי בחירתו) והכנתו לתהליך; ניהול מאגר מומחים לצורך מינוי על ידי בית המשפט, בהתאם לצורך.⁶³

• **עובד סוציאלי לעניין סדרי דין** – המשרד מפעיל עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין מתוקף צו בית משפט.⁶⁴ תפקידם לבצע הערכה מקצועית בסוגיות הורות, בטובתם של קטינים ובדילמות הקשורות להגנה על קרבנות אלימות במשפחה והערכה בעניינם של אנשים הזקוקים להגנה באמצעות אפוטרופוס. במקרים בהם נדרש, תתקיים חקירה הכוללת הערכה מקצועית, המלצות וחוות דעת (תסקיר), בנושאי משמורת והסדרי ראייה לקטינים שהוריהם בתהליך פירוד וגירושים.⁶⁵

נציין כי בדוח מבקר המדינה ממאי 2019 נמצא כי על אף שמשרד הרווחה מפעיל כ-100 תחנות שמטרתן לספק טיפול זוגי ומשפחתי למשפחות במשבר לרבות גירושין ופרידה כפי שצוין לעיל, התקציב מוגבל וחסרות קבוצות תמיכה להורים וטיפולים לילדים. בנוסף לכך נטען כי אף שהילדים חשופים ביותר לפגיעה רגשית והתנהגותית, המשרד לא קידם מענה ממוקד בילדים להורים המצויים בסכסוך גירושין בעצימות גבוהה, גם לא במסגרת התחנות לטיפול זוגי ומשפחתי הנ"ל. עוד צוין כי **"על אף חומרת מקרים של ניתוקי קשר בין ילדים להוריהם ושכיחותם ההולכת וגדלה לא גיבש המשרד הנחיות ונוהלי עבודה בסוגיות של ניתוק קשר וניכור הורי"**. בנוסף, נמצא כי ישנה המתנה של שנה לתסקיר במקום 45 יום, מצב העלול להעצים את הסכסוך והמשבר המשפחתי תוך פגיעה בילדים.⁶⁶ **על כך השיב משרד הרווחה למבקר כי נושא זה נמצא בעדיפות גבוהה והוגשה בקשה להרחבת התקציב. עוד צוין כי כפי שהוצג לעיל, משרד הרווחה לומד את נושא כישלון הקשר והניכור ההורי באמצעות בקשה לסקירת ספרות (שחלקה יוצג להלן), פועל לגיבוש תורת העבודה ודרכי התערבות**

⁶² משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, [סדנאות מידע להורים בהליכי פרידה וגירושין](#), כניסה ב-2 בינואר 2019.

⁶³ אתר משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, [משפחות בסכסוך משפטי](#), כניסה ב-2 בינואר 2019.

⁶⁴ תקנות עבודה סוציאלית-3.20, תפקידו ודרכי עבודתו של העו"ס לעניין סדרי דין.

⁶⁵ אתר משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, [משפחות בסכסוך משפטי](#), כניסה ב-2 בינואר 2019.

⁶⁶ דוח מבקר המדינה 69ב' בנושא: [טיפול המדינה במשפחות בהליכי גירושין ופירוד](#), פורסם ב-6 במאי 2019

ומכשיר עו"סים לסדרי דין ועובדי מרכז קשר בנושא.⁶⁷ נבהיר כי מאז פניית מבקר המדינה נקט משרד הרווחה בפעולות נוספות לטובת פיתוח הנושא כפי שנסקרו בפתיחת הפרק.

6. טיפול במדינות נבחרות

סקרנו את מדיניות טיפול הממשלתי בניכור הורי במדינות שונות בעולם. המדינות שנסקרו הן: אנגליה, ארה"ב, אוסטרליה וקנדה. הסקירה בדקה את המדיניות הפדרלית ותוכניות קיימות ברמת המדינות והתבססה על איתור מקורות מידע באתרי הממשלה השונים ואיתור מקורות מידע כלליים הסוקרים את הנעשה בעולם.

ראשית נציין כי הן מסקירה זו שערכנו, הן מסקירה שנערכה לבקשת משרד הרווחה בינואר 2018⁶⁸ עולה כי **לא נמצאו מתודות טיפוליות שאומצו כמדיניות ציבורית סדורה במדינות שנסקרו ובהן:** אנגליה, ארה"ב, קנדה, אוסטרליה, ניו זילנד, סקוטלנד, גרמניה, צרפת, הולנד ודרום אפריקה. מצוין כי ככל הנראה הסיבות לכך הן:

א. ההכרה בכך כי ניכור הורי הינה תופעה שניתן להגדיר על רצף מניכור קל לניכור קשה ואינה אחידה באופן ביטויה. מכאן ייתכן וטיפול המוצע במקרה מסוים יכול להזיק במקרה אחר.

ב. חוסר קונצנזוס מתמשך בנוגע לשאלה האם ניכור הורי הינו תופעה של קשיים במערכות יחסיים או תסמונת.

ג. חילוקי דעות בנוגע לשאלה האם מתאים, נחוץ או ראוי שהמדינה תתערב במה שנחשב לקשיים במערכות יחסיים.

⁶⁷ תשובת הגופים המבוקרים לדוח מבקר המדינה 69ב' בנושא: טיפול המדינה במשפחות בהליכי גירושין ופירוד, פורסם ב-6 במאי 2019.

⁶⁸ מתיו' ווקר. עמית ממשל-מתמחה, המחלקה ליחסים בין לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. סקירת ספרות בנושא כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם. דוא"ל, 23 בינואר 2018.

לא נמצאה מדיניות
ציבורית סדורה
לטיפול בתופעת
הניכור ההורי
במדינות שנבדקו,
ככל הנראה בשל
מורכבות התופעה
והטיפול בה וחילוקי
דעות בנוגע להגדרת
והסבר התופעה
ובנוגע לרמת אחריות
המדינה.

עם זאת, במדינות שנסקרו ישנן תוכניות נקודתיות המנסות להתמודד עם התופעה הן ברמת האבחון והטיפול, הן ברמה המשפטית.⁶⁹ להלן יוצגו התוכניות הבולטות המטפלות בנושא במדינות שונות בעולם.⁷⁰

6.1. אנגליה

יחידת הסיוע שעל יד בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה (CAFCASS-Children and Family Court Advisory and Support Service להלן קפקס), היא ארגון ממשלתי הפועל על פי חוק ומטרתו לייצג ולטפל בילדים העוברים במערכת בתי המשפט לענייני משפחה. הארגון מצהיר כי מטרתו לשים את טובת הילד והאינטרסים שלו במרכז במגוון מצבים ובהם גירושין ואימוץ.⁷¹ במסגרת פעילותו, קפקס משתמש בכלי אבחון מעמיק הבוחן מצבים של ניכור הורי-Child Impact Assessment Framework (CIAF). כלי זה משמש לזיהוי ההשפעה הכוללת של הגירושין על הילדים, לרבות ניכור הורי. ה-CIAF בוחן "מה קורה עם הילד?" מדובר בכלי לאסוף מידע באמצעות משחק, סרגלי רגשות, שאלונים להורים, ראיונות עם ביה"ס ומשטרה ועוד, תוך התייחסות למידת המסוכנות והשפעת המצב על הילד. הניכור ההורי נתפס כגורם לפגיעה רגשית וסיכון ממשי לילד והאבחון בוחן את הסיבות לניכור ועד כמה הניכור קשה. יועצי היחידה נעזרים בכלי זה על מנת לקבוע האם ואיזו השפעה יש לניכור על הילד ולהמליץ לבית המשפט אלו הסדרי משמורת וראייה לקבוע, איזו התערבות נדרשת והאם ולאן להפנות את המשפחה לטיפול.⁷²

במדריך לאבחון נקבע כי השלב הראשון באבחון הוא בחינה האם מקור הסירוב לקשר עם ההורה הוא באלימות, התעללות או כל סוג אחר של הורות מזיקה, פערי כוחות בין בני הזוג והתנהגות שתלטנית מצד הורה אחד כלפי משנהו. עד כמה שניתן, האבחון בודק באם יש הצדקה לניכור

⁶⁹ שרון פרילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב, 2019; רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר-אילן, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 4 באוגוסט 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשב, מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

⁷⁰ ציין כי ארגונים שונים מקדמים היום ושבוע מודעות להעלאת המודעות לניכור הורי בערים בארה"ב ובקנדה ומקומות נוספים: אתר ימי המודעות והפעילות הנעשית במסגרתם, כניסה ב- 2 בספטמבר 2019, לדוגמא: הכרזת שבוע המודעות באופליקה, אלבמה.

⁷¹ אתר יחידת הסיוע שעל יד בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה, כניסה ב-4 ביולי 2019.

⁷² Child Impact Assessment Framework בתוך: אתר יחידת הסיוע שעל ידי בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה, כניסה ב-4 ביולי 2019.

באנגליה נעשה שימוש בכלי אבחון מעמיק לאיתור ניכור הורי ותכנית טיפולית למצבי גירושין קשים ובהם ניכור הורי.

כמו יחסים גרועים קודמים או אלימות. במידה ואין הצדקה, כלי האבחון בודק האם יש ניכור הורי מכוון ומה טיבו.⁷³

יחידת הסיוע מפעילה גם **תכנית טיפולית להורות חיובית**. התוכנית בת 12 שבועות ומתאימה למניעת ניכור ולמצבי קונפליקט קלים-בינוניים בהם שני ההורים פתוחים לעבודה עם אנשי מקצוע. התכנית ממוקדת בהפחתת קונפליקט הורי ונזק רגשי לילדים המופיע בעקבות הקונפליקט ההורי. התכנית אינה ממוקדת דווקא בניכור הורי אך נותנת מענה והתייחסות גם לנושא זה. ההורים מתבקשים לשים את עצמם בנעלי ילדיהם ולהבין את המשמעות של מעשיהם על עולמם הרגשי של ילדיהם. ההורים מקבלים כלים ליצירת הורות חיובית ולסיוע לילדים להתמודד עם הקונפליקט ההורי.⁷⁴

6.2. ארה"ב

מחלקת הרווחה והבריאות של ארה"ב (Children's Bureau, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services) מציעה לאנשי מקצוע סל כלים לאבחון ולטיפול בילדים ובמשפחות (Child Welfare Information Gateway). הכלים המוצעים מטפלים במגוון נושאים ובהם מניעה וטיפול בהזנחה והתעללות בילדים כאשר ההתייחסות לגירושין היא כאל אחד מגורמי הסיכון להתעללות והזנחה.⁷⁵ לא נמצאו כלים ספציפיים לאבחון, מניעה או טיפול בניכור הורי.⁷⁶

מתוך הבנה כי ישנם מצבים קשים של ניכור הורי, ישנם בתי משפט ברחבי ארה"ב אשר מפנים באופן קבוע לטיפול בתוכנית לא ממשלתית הנקראת "גשרים במשפחה" (family-bridges) המבוססת על גישתו של גרדנר אשר רואה חשיבות עליונה ביצירת קשר מחודש עם ההורה המנוכר, אף על חשבון הקשר עם ההורה השני. על פי מובילי התכנית, היא מיועדת למשפחות בהן המשמורת עברה להורה המנוכר והיא מיועדת להבניה מחודשת של הקשר בין ההורה לילד.⁷⁷

בארה"ב, תכנית "גשרים במשפחה" מיועדת להבנית קשר בין ההורה המנוכר לילד, תוך טיפול בילד ובהוריו.

⁷³ רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר-אילן, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת. 4 באוגוסט 2019; אתר יחידת הסיוע שעל יד בית המשפט לענייני משפחה באנגליה, [Child Impact Assessment Framework, כניסה ב-4 ביולי 2019](#).

⁷⁴ אתר יחידת הסיוע שעל יד בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה. כניסה ב-4 ביולי 2019.

⁷⁵ מחלקת בריאות ושירותי רווחה פדרלי בארה"ב, [חוברת מידע וכלי טיפול לאנשי מקצוע ומשפחה בנוגע להזנחה והתעללות בילדים](#). כניסה ב-4 ביולי 2019.

⁷⁶ מחלקת בריאות ושירותי רווחה פדרלי בארה"ב, כניסה ב-4 ביולי 2019.

⁷⁷ תכנית "גשרים במשפחה" למשפחות עם ניכור הורי, בארה"ב, כניסה ב-4 ביולי 2019.

התכנית מבוססת על שהות משותפת של הילד וההורה המנוכר ויצירת חויה משותפת מוצלחת יחד. במקביל מתנהלת עבודה עם הילד על חשיבה ביקורתית, איזון, תפיסה ריאלית יותר ומורכבת של המציאות, עידוד חמלה כלפי שני ההורים ויצירת חוסן מול השפעות שליליות.⁷⁸ ההורים לומדים לנהל ברגישות את סכסוך הגירושין והתנהגות ילדם. התכנית מתבצעת בתנאי נופש כסדנה פרטית למשפחה או בבית המשפחה. לדברי יוזמי התכנית, היא נחשבת לאחת התוכניות המבוקשות בצפון אמריקה וקנדה וישנן הוכחות מחקריות ליעילותה בשיקום הקשר בין ההורה המנוכר לילד.⁷⁹ עלות הסדנא גבוהה וניתן לטפל רק במספר מועט של משפחות בזמן נתון. הדרכות לצוותי טיפול להכשרת מטפלים בשיטה זו הועברו באוסטרליה, דרא"פ, וקנדה ולפי סקירת משרד הרווחה ישנה נכונות להגיע גם לישראל.⁸⁰

6.3. אוסטרליה

באוסטרליה קיימים כלים שיפוטניים וטיפוליים כבר מתחילת תהליך הפרידה במטרה ללוות ולתת מקום לצרכי ההורים והילדים בשלב מוקדם ובכך למנוע מצבי קונפליקט וניכור קשים.

במסגרת הנסיון להביא לתוצאות מיטביות להסדרי ראייה ומשמורת ולמניעת השלכות שליליות של גירושין על ילדים, התפתחה באוסטרליה **תוכנית שמטרתה להבטיח ביטוי מוגבר של צרכי הילדים ועמדתם בהליכים משפטיים שבהם הם מעורבים** (The Child Responsive Program—CRP). תכנית זו אינה ממוקדת בניכור הורי אך נתפסת כמונעת אותה. התכנית משלימה את המודל החקירתי בו ניתן ביטוי רחב לתפקידו של יועץ משפחתי מטעם בית המשפט, המשמש כגורם סוציאלי בבית המשפט לצורך קידום הסכמות, הליכי גישור, כתיבת תסקיר והמלצות והפנייה לטיפול, מתן מידע להורים והגנה על צרכי הילדים. במודל המורחב, היועץ המשפחתי מראיין את ההורים והילד, כדי לזהות את הצרכים, הרצונות וההעדפות של כל אחד מהם ואת מצבו של הילד. **דוח הסכום נידון במפגש עם ההורים ונועד לסייע להורים להתמקד בצורכי הילד כבר בשלב מקדמי של ההליך** ובמידת הצורך להביא את קולו של הילד בפני השופט.⁸¹ במחקר שבחן את יעילות התכנית נמצא כי ההשתתפות בתכנית העלתה את נכונות ההורים לשתף פעולה והפחיתה את רמת הקונפליקט והעוינות וסייעה לאתר מצבי סיכון של ילדים והורים. כמעט כל ההורים דיווחו על התנסות ותוצאות חיוביות עבור ילדיהם בשל המפגש

⁷⁸ שם.

⁷⁹ מחקר שבוצע על ידי יוזמי התכנית: Warshak, R, Parental alienation: Overview, management, intervention, and practice tips. J. Am. Acad. Matrimonial Law., 28, 2015, 181.

⁸⁰ מתיו' ווקר. עמית ממשל-מתמחה, המחלקה ליחסים בין לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. סקירת ספרות בנושא **כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם**, דוא"ל, 23 בינואר 2018.

⁸¹ [אתר בית המשפט לענייני משפחה באוסטרליה](#). כניסה ב-10 בינואר 2019.

עם היועץ. ההורים העידו שהדוח הקנה להם תובנות חשובות והיה בעל השפעה רבה על ניהול ההליך המשפטי לאחר מכן ועל שפור המערכת היחסים עם הילדים.⁸²

אמצעי נוסף להתמודדות עם ניכור הורי באוסטרליה הוא **חובת השופט על פי חוק, בעת מתן צו הורות, להסביר להורים את אחריותם לקיום הסדרי הקשר כלפי ההורה השני ולא רק לציין את זכויותיהם בהסדרי הקשר כמפורט להלן.**⁸³

תכנית טיפולית נוספת למצבי קונפליקט גבוה והפרות בהסדרי הקשר הינה ה- Contact Order Program, **תכנית להסדרי קשר לפי חוק הנמשכת בין שלושה לתשעה חודשים.** מטרת התכנית לספק חלופה טיפולית לענישה במצבי הפרת הסדרי קשר למשפחות ברמת הקונפליקט הגבוהה ביותר המצויות בסכסוך על רקע זה. התכנית ממקדת את ההורים בטיפול בצרכי הילד ומציעה שילוב של אמצעי טיפול: סדנאות מידע, ייעוץ אישי וזוגי, חשיפת עמדת הילד כחלק מהליך טיפולי, תכניות גישור, מרכז קשר, טיפול קבוצתי, וצוות המתכלל את הטיפול והמעקב אחר יישום התכנית וההסדרים. מחקר מעקב אחר התכנית חשף שעורי הצלחה גבוהים.⁸⁴

7. סיכום כלי מדיניות לטיפול במצבי ניכור הורי

כאמור, מסמך זה אינו מתייחס להיבטים המשפטיים של ניכור הורי. עם זאת, היות ובדרך כלל בתי המשפט מלווים את הליכי הפרידה והגירושין מתחילתם, במיוחד בעימותים קשים, ייתכן וכדאי שתהיה בידם היכולת לזהות את התופעה עוד בראשיתה ולפעול למניעתה ולא רק לטפל בה כאשר קשה יותר לתקן את הנזקים שנעשו.⁸⁵ להלן נציג סיכום המבוסס על מחקרה של פרילינג בנושא. במחקרה, פרילינג מציגה את האפשרויות העומדות בפני בית המשפט בבואו להכריע על טיב הקשר בין הילד להוריו ומציגה התערבויות טיפוליות אפשריות הנדרשות במצבי ניכור הורי או חשד לכך. מרבית האפשרויות שיוצגו להלן, נסקרו לעיל.⁸⁶

⁸² שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב, 2019.

⁸³ חוברת מידע פדרלית, אוסטרליה, צו הורות-חובות, השלכות ומי יכול לעזור, כניסה ב-4 ביולי 2019.

[Family Law Act, 1975. S. 65DA\(2\)](#)

⁸⁴ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב. /2019

⁸⁵ הצעת חוק הבטחת קשר בין ילדים להוריהם, התשע"ח-2018; פיליפ מרכוס, ניכור הורי או סרבנות קשר. נקודת מפגש. גיליון 15. מכון חרוב. 2018.

⁸⁶ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב. 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשר, מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018; מתיו' ווקר. עמית ממשל-מתמחה, המחלקה ליחסים בין לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. סקירת ספרות בנושא כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם. דוא"ל, 23 בינואר 2018; פיליפ מרכוס, ניכור הורי או סרבנות קשר. נקודת מפגש. גיליון 15. מכון חרוב. 2018.

7.1. כלים מניעתיים

כאמור, מניעה וטיפול מוקדם הינם קריטיים בהתמודדות עם ניכור הורי או כשלון קשר על מנת למנוע התדרדרות וקיבוע של המצב.

- הפצת מידע בדבר השפעת הפרידה על הילד וחשיבות שמירת הקשר עם שני ההורים חשובה להעלאת המודעות להורים על הנזק שעלול להיווצר באם לא יתנו את תשומת ליבם לכך.** הפצת המידע יכולה להתבצע על ידי חיוב השתתפות בסדנא בת שעתיים המיועדת להורים בתהליכי גרושים כפי שמתקיים בארה"ב ובקנדה,⁸⁷ או בחיוב עורכי דין למסור מידע להורים בהליכי גירושין. המידע הניתן כולל התייחסות לחשיבות הקשר של הילד עם שני הוריו ואמפטיה למצבו, כולל מרכיב של הנחיה ללימוד התנהגות רצויה כלפי הילדים.
- עריכת תכנית הורית לחלוקת האחריות לגידול הילד בין ההורים,** כך שטובתו עומדת לנגד עיני ההורים ולא מאבק על משמורת.
- הפנייה לייעוץ מקצועי- טיפולי** – ייעוץ שמטרתו להביא להבשלת תנאים לקראת הסכם ולא בהכרח להביא את ההסכם עצמו. הייעוץ מיועד לטפל במצבי קונפליקט נמוך על מנת לסייע למשפחה להגדיר מחדש את תפקידי המשפחה וליצור הפרדה בין מה שקורה בין ההורים לבין המשך האחריות מול הילדים. **הייעוץ מספק להורים מידע על החלופות להליך משפטי כגון גישור, ומסייע להורים להגיע להסכמות.**
- ליווי ותמיכה לאחר הפרידה כגון קבוצת תמיכה לאבות גרושים,** או ליווי על ידי גורם מקצועי מטעם בית המשפט, לפרק זמן מוגדר לפי צרכי ההורים והילדים.
- הפניה מקדימה להליכי גישור** - לעודד הגעה להסדרים מוסכמים לפני התדיינות משפטית. הגישור מאפשר ומעודד מעורבות של הילדים ושמיעת רצונם. ממחקרים שנעשו בנושא לא ברור האם כדאי לחייב גישור או רק להציע. מכל מקום, מוסכם כי גישור אינו מתאים במצבים של אלימות או חוסר איזון ניכר בין כוחות הצדדים.
- הסבר שופט לאחריות ההורים** - באוסטרליה וניוזילנד מונחים בתי המשפט על פי חוק, להסביר להורים את אחריותם לקיום הסדרי הקשר כלפי ההורה השני ולא רק לציין את זכויותיהם בהסדרי הקשר. על השופט לציין התראה והשלכות צפויות במידה ולא מתקיימים ההסדרים.

כלים למניעת ניכור הורי הקיימים במדינות שנסקרו הם הפצת מידע אודות נזקי הניכור, טיפול אישי, ליווי מקצועי ותהליכי גישור מוקדמים.

⁸⁷ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל-אביב. 2019.

7.2. כלים טיפוליים ואכיפתיים

- **תכניות טיפוליות בקהילה לאיחוד מחדש** – תוכניות חדשניות המטפלות במצבים בינוניים וקשים של ניכור הורי כגון התכנית "גשרים במשפחה" שהוצגה לעיל. מטרת הטיפול לבנות מחדש את הקשר בין ההורה המנוכר לילד. התוכניות מבוססות על בלוי זמן איכותי בין ההורה לילד ויכולות להתבצע בתנאי נופש למספר ימים עם ההורה המנוכר בלבד או כסדנא משפחתית אינטנסיבית למספר שבועות. התכניות מתמקדות מחד ביצירת אינטראקציה חיובית בתוך המשפחה ומאידך מטפלות במשקעים ובמצוקות של בני המשפחה כמו גם בהקניית כלים והבנייה מחדש של מערכת היחסים המשפחתית והפרדה בין הסכסוך ההורי והאחריות ההורית לילדים. תוכניות אלו מופעלות באופן פרטי או כפיילוט במימון חלקי של המדינה במדינות שונות ובהן אנגליה, ארה"ב, קנדה ואוסטרליה, בחלק המקרים, שופט מורה בצו בית משפט על השתתפות בסדנא.

- **מרכזי קשר** – מאפשרים מעבר הילדים בין ההורים הנמצאים בסכסוך גבוה, כמו גם מהווים מקום מוגן ליצירת קשר בין ההורים לילדים. מרבית מרכזי הקשר מספקים גם שירותי ייעוץ, תמיכה וטיפול בבני המשפחה. מרכזי קשר פועלים במדינות רבות בהן אוסטרליה, קנדה, ניו זילנד, צרפת, סקוטלנד ובריטניה. בשונה מישראל בה מרכזי הקשר פועלים ומפוקחים על ידי משרד הרווחה, במרבית המדינות מדובר על עמותות וארגונים ללא מטרת רווח המצטרפים לארגוני גג ומתחייבים לשמור על הסטנדרטים שנקבעו על ידיו. פעילות המרכזים אינה מעוגנת בחקיקה, עם זאת הארגונים פועלים בהתאם לחוקים הקיימים בתחום סדרי דין וזכויות הילד ובהתאם להסדרי החקיקה לפעילות הארגונים ללא מטרת רווח.⁸⁸

- **צו העברת משמורת וצו העברת הילד מהורה להורה** – במידה והסדרי הקשר אינם מתקיימים, יכול להינתן צו להעברה מהורה להורה. נוסף לכך, באוסטרליה ובאנגליה, במידה והשופט מתרשם כי קיים ניכור קשה, השופט יכול להורות על החלפת משמורת בין ההורים על מנת להגן על הילד מפני ההורה המנכר. צו זה יוצא מנקודת הנחה כי הניכור הוא התעללות נפשית בילד ולכן במצבים ייחודיים וחריפים ניתן להורות על הסדרי ראייה של ההורה המנכר רק בהשגחה או הוצאה של הילד ממשמורת ההורה המנכר, להורה המנוכר

⁸⁸ מרים נבות, הסתר פאס, הילה צדקה: [מרכזי קשר הורים – ילדים: מתקר הערכה ארצי](#), מכון ברוקדייל בשיתוף וביוזמת האגף למחקר, תכנון והכשרה והאגף לשירותים אישיים וחברתיים במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, פרק 1.1 רקע: מרכזי קשר בעולם' פברואר 2014; מריה רבינוביץ, [מרכזי קשר הורים-ילדים](#). מרכז המחקר והמידע של הכנסת. 2018.

כלים תרופתיים
לטיפול בניכור הורי
במדינות שנסקרו
כוללים תכניות
טיפוליות פרטניות
ומשפחתיות בקהילה,
מרכזי קשר, שינוי
המשמורת על הילד
ואכיפת הסדרים
משפטיים שנקבעו
כמו גם היכולת
לתבוע הורה מנכר.

או לצד שלישי.⁸⁹ כפי שצוין לעיל, גישה זו שנויה במחלוקת היות וישנו חשש מפני הטראומה והניתוק מההורה המשמורן והנזק העלול להגרם במצב בו יש אלימות במשפחה. מאידך ישנם מקרים בהם נראה כי הסדר זה איפשר להבנות מערכת יחסים מחודשת וטובה ללא ההשפעה השלילית של ההורה המנכר.

- **אמצעים ענישתיים** כגון חיוב בהוצאות בית משפט, עבודת שירות לתועלת הציבור, קנס ומאסר. במידה בה הסדרי הראייה אינם נשמרים כראוי ובמידה בה השופט הגיע למסקנה כי המשך סרוב הילד לראות את ההורה המנוכר נובע מחוסר שיתוף פעולה של ההורה המנכר ניתן להפעיל נגדו סנקציות המבוססות על טענת ביזיון בית המשפט.
- **הפללה- הוצאה של ניכור הורי מחוץ לחוק** – בסקירה שנעשתה לבקשת משרד הרווחה מצוין כי בארגנטינה (החל מ-1993), בברזיל (החל מ-2010) ובמקסיקו (החל מ-2014) נחקק חוק האוסר על הורה או צד ג' למנוע או לגרום לכך שילד לא יהיה בקשר עם ההורה שאינו גר עמו (בברזיל החוק מדגיש את ההיבט של ההשפעה הפסיכולוגית). חוק זה מאפשר לתבוע הורים שגרמו לילדם לנכר את אחד מהוריהם ולצמצמם את המשמורת, הסדרי הראייה והביקורים. בברזיל מפורט כי במקרה שנקבע שיש ניכור הורי, השופט יכול: א. להזהיר את המנכר; ב. לקנוס אותו; ג. לחייב ייעוץ וטיפול; ד. לשנות את המשמורת: למשמורת משותפת אם הייתה רק של הצד המנכר, או למשמורת משותפת לטובת הצד המנוכר, או להחליט על השמה חוץ ביתית.⁹⁰

⁸⁹ כך במדינות שנסקרו לעיל לרבות רומניה וניו-זילנד: מתיו' ווקר. עמית ממשל-מתמחה, המחלקה ליחסים בין לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. סקירת ספרות בנושא כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם. דוא"ל, 23 בינואר 2018.

⁹⁰ מתיו' ווקר. עמית ממשל-מתמחה, המחלקה ליחסים בין לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. סקירת ספרות בנושא כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם. דוא"ל, 23 בינואר 2018.